

Muzs Krisztina

E-könyvek a könyvtárban. 1. rész¹

„Úgy vélem, a következő évtized legnagyobb és legfontosabb kihívását a könyvtárak számára nem a közösségi média, vagy a könyvtári weboldal fejlesztése tartogatja, hanem az elektronikus tartalmak elérése és hozzáférhetővé tétele a felhasználóik részére.”

David Lee King, amerikai könyvtáros

Bevezetés

Ahogy David Lee King mondta, az elektronikus tartalmak szolgáltatása jelentős kihívás elé állítja a könyvtárakat. Dolgozatomban ennek a kihívásnak a különböző aspektusait vizsgálom meg, nemzetközi és hazai viszonylatban.

Általánosságban az e-könyvek mibenlétéről már számos tanulmány született, ezért én kizárólag az e-könyvek könyvtári kölcsönzésének kérdésével foglalkozom. Továbbá nem célom a technológiai háttér és a technikai paraméterek mélyebb ismeretése, csak a könyvtári rendszer átalakulására gyakorolt hatásuk körüljárása.

Az e-könyvkölcsönzés külföldön is viszonylag új területnek számít, Magyarországon pedig alig jelent meg publikáció a témában. Ebből kifolyólag a magyar terminológia még nem alakult ki, a legtöbb esetben a szakkifejezések angol eredetiből a saját fordításaim.

Nemzetközi állásfoglalás

Talán nem túlzás azt állítani, hogy napjainkban a digitális olvasási kultúra születésének lehetünk szemtanúi. Az elektronikus tartalmak (e-könyvek, e-folyóiratok, e-magazinok) robbanásszerű elterjedése a könyvtárak szempontjából számos kiaknázatlan lehetőséget rejt magában. Hiszen ezen intézmények egyik legfontosabb küldetése az információ és tudás elérhetővé tétele mindenki számára, és mi más lehetne ennek a leggyorsabb módja, mint egyetlen kattintással az olvasók rendelkezésére bocsátani a kívánt tartalmat. Ennek ellenére, jelenleg a könyvtáraknak rengeteg technológiai, jogi és stratégiai nehézséggel kell megküzdeniük, ha digitális műveket akarnak szolgáltatni. Ez a helyzet pedig aggodalomra ad okot a könyves világ mindkét oldalán, a könyvtárak és felhasználóik valamint a kiadók és a szerzők részére egyaránt.

A könyvtáros szakmai szervezetek felismerték, hogy az elektronikus kölcsönzés problémája állandó szakmai odafigyelést és elkötelezettséget igényel, ebből kifolyólag a legnagyobb nemzetközi szervezetek úgy, mint az IFLA¹, az EBLIDA² és az ALA³ is együttműködésre léptek a cél érdekében.

Az IFLA kiemelten foglalkozik az e-kölcsönzés témakörével. A *Kulcsfontosságú Kezdeményezések* keretein belül évek óta napirenden tartják a kérdést. Több tanulmányt, szemináriumot és konferenciát szenteltek már az ügynek, amelyek eredményei jól dokumentáltan nyomon követhetők a szervezet honlapján.⁴

Háttér tanulmány az e-kölcsönzésről

Az IFLA irányítótanácsa 2011-ben felállított egy munkacsoportot, amelynek feladata a digitális kölcsönzéssel foglalkozó háttér tanulmány elkészítése és az arra vonatkozó alapelvek előkészítése volt.⁵ A *Háttér tanulmány az e-kölcsönzésről* elnevezésű dokumentumot 2012 májusában hozták nyilvánosságra. Ebben a munkacsoport feltérképezte az aktuális helyzetet, és kijelölte a fejlődés irányát.

Az e-könyvek kérdése több ponton nagyon összetett és változatos. Figyelembe kell venni, hogy a kiadói és könyvtári szegmens felépítése és működése országonként meglehetősen eltérő lehet. Számos országban a digitális könyvtári gyűjtemények még fejletlenek, a felhasználóknak nem állnak rendelkezésükre e-könyvek, e-könyvolvasók vagy tabletek. Különböző e-könyves platformok és szabványok vannak forgalomban, ami kompatibilitási problémákhoz vezethet.

Az IFLA először mindenképp az észak-amerikai és más angol nyelvű könyvtári helyzetre koncentrál,

---

¹ Muzs Krisztina informatikus könyvtáros szakdolgozata

ugyanis ezeken a területeken a legaktívabb az elektronikus piac. Habár ebben is változás észlelhető, merthogy az Egyesült Államok után Dél-Koreában bonyolítják a második legnagyobb e-könyv-kereskedelmet, és Kínában is egyre növekszik a letölthető e-könyvek eladása. Nem meglepő, hogy az e-könyveladás egyenesen arányos az anyanyelven hozzáférhető tartalom mennyiségével és a felhasználóbarát e-könyvolvasók és tabletek kínálatával.

Meg kell jegyezni egy lényeges különbséget a kiadók és a könyvtárak felfogásában. A kiadók az e-könyvek hozzáférhetővé tételét kizárólag kereskedelmi szempontból közelítik meg, míg a könyvtárak a dolog erkölcsi oldalát hangsúlyozzák.

A kiadói világ a digitális piacra alkalmazható üzleti modell kidolgozásával küzd, különösen nagy hangsúlyt fektetve egy olyan pénzügyileg fenntartható konstrukció kialakítására, amellyel felvehetik a harcot a kalózkodással szemben. 2012-ben még a piaci konszenzus közelébe sem kerültek, és mi már tudjuk, hogy három évvel később sem született általánosan elfogadott gyakorlat.

Fontos megjegyezni a tudományos és a kereskedelmi célú e-könyvkiadás üzleti modellje közti különbséget. A tudományos kiadványok elsődleges piaca a szakkönyvtárak szektora. A kiadók közvetlenül rendelkeznek a tartalom globális szintű jogai felett. Az elektronikus megosztás régóta bevett gyakorlat, és a tartalom felhasználásának megszabott protokolljai vannak. A digitális anyag elérése csaknem kizárólag élő internetkapcsolattal lehetséges, általában kézi készülékekre nem letölthető.

Ezzel szemben a kereskedelmi kiadók a kiskereskedelmi forgalomra építenek, az egyéni vásárlókat célozzák meg bolti vagy online értékesítőkön keresztül. A kiadványok terjesztésének jogai általában regionálisak. A populáris e-könyveladás fellendülése szorosan kapcsolódik az e-könyvolvasók 2010-ben kezdődő térhódításához, ami magával hozta a zeneiparban már jól ismert kalózpéldányok terjedésének problémáját. Hasonlóképpen fenyegetésként tekintenek a könyvtári szektorra, ahol veszélyben érzik a kiadó és a szerzők anyagi érdekeit.

A másik oldalon a könyvtáraknak is számos kihívással kell szembenézniük. A kereskedelmi forgalomban kapható e-könyvek beszerzése akadályba ütközik, ami megingatja a könyvtárak munkáját az

információhoz való szabad hozzáférés biztosításában.

Ahogy a kiadók üzleti modelljei között alapvető eltérések vannak, úgy a szak- és közkönyvtárak is különböző követelmények szerint működnek. Az egyetemi és szakkönyvtárak általában interneten keresztül szolgáltatják a digitális tartalmakat, és nagy hangsúlyt helyeznek a könyvtárközi kölcsönzésre. Előfordul, hogy a beszerzéseiket nemzeti vagy akár nemzetközi szintű konzorciumi megállapodások keretein belül végzik, és erőteljes technológiai infrastruktúra áll a rendelkezésükre.

Ehhez képest a közkönyvtáraknak sokkal korlátozottabb infrastruktúrával kell beérniük. Felhasználók pedig a letölthető e-könyveket keresik, azok között is a legújabb, legnépszerűbb címetek. Egyes könyvtárak előre letöltött tartalommal kínálnak kölcsönzésre e-könyv olvasókat.

A könyvtári e-könyvszolgáltatás visszaszoríthatja a kalózpéldányok terjedését, mert megbízható forrásból származó, valódi e-könyveket kínálna legálisan, azok számára, akik nem akarnak, vagy nem tudnak saját példányt vásárolni.

A tanulmány írásakor már több kisebb kiadó felismerte a könyvtárakkal való együttműködésben rejlő potenciált, ugyanakkor átütő fordulat addig nem következett be, amíg a hat nagy amerikai kiadó (*Random House, Harper Collins, Penguin, Simon&Schuster, Hachete Book Group, Macmillan*) visszatartotta a kiadványait. Szerencsére ez idő tájt a kategorikus elzárkózástól az együttműködés irányába kezdtek mozdulni a tárgyalások. A Random House igazgatója, *Ruth Liebmann* kijelentette, hogy „*A könyvtári könyv nem versenyez az eladással. A könyvtári könyv maga is egy eladás.*” Majd ezt követően a Random House 300%-kal megemelte az e-könyvek árát a könyvtárak számára. Ezzel újabb felháborodási hullámot szítva a méltányos ár megállapításának kérdése körül.

Ezenfelül a nyomtatotról digitálisra történő átállás újabb és újabb jogi kérdéseket vet fel, különösen a szerzői jog területén, amelyekre a könyvtárak mielőbbi választ várnak, mivel a nyomtatott kiadványoknál alkalmazott kölcsönzési alapelvek nem érvényesek a digitális világban. A fizikai objektumok (könyv, CD, DVD) könyvtári kölcsönzése a jogkimerülés elvének köszönhetően valósulhat meg. Esetükben a jogtulajdonos, a kiadó, egy könyv adásvételekor átruházza a tulajdonjogot a könyvtárra, amely a továbbiakban a kiadó jóváha-

gyása nélkül kölcsönözheti a könyvet. Ebből adódóan a könyvtár határozza meg, hogy mely könyveket vásárolja meg, és szolgáltatja.

Az e-könyvek esetében azonban nem alkalmazható a jogkimerülés elve, mivel az e-könyv jogi értelemben szolgáltatásnak minősül, nem tárgynak. Így a könyvtár a digitális tartalmat (e-könyv, e-folyóirat) csak a kiadóval kötött licencszerződés feltételei szerint teheti hozzáférhetővé a felhasználói számára. Ilyen módon, jogtulajdonosként a kiadó beleszól a könyvtár gyarapítási politikájába.

Továbbá előtérbe került a felhasználók személyiségi jogainak védelme, mivel a digitális kölcsönzés során nagy mennyiségű adat gyűjthető be, akár az olvasási szokásaikról.

Az e-könyvek könyvtári gyűjteményekbe integrálását célzó nemzetközi modell kialakulása és elterjedése sok időt fog igénybe venni. A könyvtárak és kiadók között évszázadokon át fennálló tartós és megbízható kapcsolatnak kellene az együttműködés alapjául szolgálnia.⁶

IFLA alapelvek

A háttér tanulmány publikálását követően az IFLA megbízott egy független tanácsadót, a *Civic Agenda* nevű céget, hogy készítsen egy elemzést a meglévő e-könyvszolgáltatások jellemzőiről. Az elemzés kiindulási pontként szolgált a könyvtári és a kiadói világból érkező szakemberek háromnapos megbeszélésén, amit 2012 novemberében tartottak Hágában, az IFLA székhelyén. A hágai szakmai találkozó eredményeként, a háttér tanulmányra és az elemzésre támaszkodva, megszületett az IFLA hat pontból álló, a könyvtárak számára irányítóként szolgáló hivatalos állásfoglalása a témában: *A könyvtári e-kölcsönzés alapelvei*.

Az alapelveket az irányító tanács 2013 februárjában jóváhagyta, majd az e-könyves környezet gyors ütemű változásaira reagálva augusztusban felülvizsgálta. Az átdolgozott alapelvek elsősorban az e-könyvek beszerzésére, a szerzői jogi kivételek és korlátozások fontosságára, a hozzáférhetőségre és megőrzésre, valamint a felhasználók személyiségi jogaira koncentrálnak.

A könyvtári e-kölcsönzés alapelvei

1. Egy könyvtárnak joga van bármely kereskedelmi forgalomban kapható könyvet embargó nélkül licencelni és/vagy megvásárolni. Ha kiadók

és/vagy szerzők visszatartanak címeket a könyvtári piacról, akkor nemzeti jogszabályokkal kell biztosítani a hozzáférést, ésszerű feltételek között. A könyvtáraknak képesnek kell lenniük arra, hogy saját maguk határozzák meg beszerzéseiket a kiadó vagy forgalmazó kínálatából, annak érdekében, hogy betöltsék hivatásukat, a közösség számára hozzáférést biztosítsanak az információhoz és tudáshoz.

2. Egy könyvtárnak ésszerű feltételek között és méltányos áron kell hozzáférnie e-könyvekhez. Átlátható hozzáférési feltételek és kiszámítható költségek szükségesek, hogy az e-könyvbeszerzés illeszkedjen a könyvtár költségvetési, illetve finanszírozási ciklusába.
3. Az e-könyv-licencelési/vásárlási lehetőségeknek tiszteletben kell tartaniuk a könyvtárakra és felhasználókra vonatkozó szerzői jogi korlátozásokat és kivételeket. Egy könyvtárnak joga van:
  - a. a tartalom egy részének másolásához,
  - b. megőrzési céllal újraformázni a tartalmat, ha a licenc/vásárlás állandó hozzáférést biztosít,
  - c. felhasználói kérésre ideiglenes másolatot biztosítani egy másik könyvtárnak,
  - d. újraformázni a tartalmat látássérültek számára,
  - e. nem jogsértő céllal mellőzni a technológiai védelmi intézkedéseket.
4. A könyvtárak rendelkezésére bocsátott e-könyveknek platformsemlegesnek és szabványosított hozzáférésűnek kell lenniük. A tartalom legyen integrálható a könyvtári rendszerbe és az elektronikus katalógusba, legyen interoperábilis a könyvtár vagy felhasználók által választott különböző platformok, alkalmazások és e-könyv-olvasó eszközök között.
5. A könyvtári stratégiáknak biztosítaniuk kell az e-könyvcímek hosszú távú megőrzését. A hosszú távú elérhetőséget nem veszélyeztetheti olyan tényező, mint a kiadói együttműködés megszűnése. Ez kezelhető olyan intézkedésekkel, mint a kiadók és könyvtárak közös archív adatbázisának kifejlesztése, illetve jogalkotási megoldásokkal, például a digitális tartalomra vonatkozó kötelezpéldány-beszolgáltatási kötelezettséggel.
6. Az e-könyvszolgáltatásoknak biztosítaniuk kell a könyvtári felhasználók személyiségi jogainak védelmét. A könyvtáraknak és felhasználóknak joguk van dönteni a személyes információk korlátozásáról és felhasználásáról.⁷

Kiegészítő háttér tanulmány

Tekintettel az első háttér tanulmány megjelenése óta az elektronikus kiadásban végbemenő változásokra, illetve a világ különböző tájain működő könyvtárak életében fellépő kihívásokra reagálva, az IFLA irányítótanácsa 2013-ban elrendelte egy kiegészítő háttér tanulmány elkészítését, amit 2014 júliusában publikáltak.

A korábbi tanulmány és az irányelvek világszerte eltérő értelmezéseit látva világossá vált, hogy a könyvtáros közösségen belül nem létezett egyértelmű meghatározás az *e-könyv* és az *e-kölcsönzés* mibenlétét illetően.

A munkacsoport definíciója szerint 2014-ben *e-könyv* alatt egy szövegalapú munka digitális formáját értjük, ami önálló műként nyilvánosan elérhető (fizetéssel vagy anélkül). A szövegalapú digitális műveket gyakran *e-könyv*nek tekintik, az újságok és folyóiratok digitális változatát azonban nem. Az új meghatározás célja, hogy a kreatív tartalomra összpontosítson, az olvasható szövegre, ami eljut a végső felhasználóhoz.

Az *e-kölcsönzés* az a szolgáltatás, amelynek során a könyvtár átmenetileg egy beiratkozott felhasználó rendelkezésére bocsát egy *e-könyvet* a könyvtáron belül vagy azon kívül. A kölcsönzési feltételeket (a megengedett kölcsönzések és az egyidejű felhasználók számát) licencmegállapodásokban rögzítik. A felhasználók azt szeretnék, ha az *e-könyvet* interneten keresztül bárhol is elérhetnék, ugyanakkor a kiadók és terjesztők nem akarnak ilyen mértékű rugalmasságot biztosítani, a könyvtárak pedig elfogadhatatlannak tartanak mindennemű, a könyvtárhasználatot illető ésszerűtlen korlátozást.

Az *e-könyv*kiadási statisztikák országoként nagyon változatos képet mutatnak. A fejlett angol nyelvű piacot egyértelműen a szórakoztató irodalom uralja. Egyre többen olvasnak *e-könyveket* tableten, laptopon vagy okostelefonon, és az *e-könyv*olvasó készülékek használata is terjed. Összességében az eladásokat és kölcsönzéseket tekintve még mindig a nyomtatott kiadványok vannak túlsúlyban, azonban az *e-könyv*olvasás folyamatos növekedést mutat.

Miközben az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban és Kanadában kiegyenlítődés figyelhető meg az *e-könyv*eladások területén, addig Dél-Amerikában, Japánban, Németországban, Franciaországban, Belgiumban, Svájcban, Dániában és

Norvégiában jelentős piaci növekedés tapasztalható.

Az előrejelzések szerint a multifunkcionális tabletek fel fogják váltani az *e-könyv*olvasó készülékeket. Könyvtári szempontból ez hasznos változás lehet, hiszen az egységes platformnak köszönhetően a felhasználók kisebb valószínűséggel ütköznek olyan technikai korlátokba a digitális tartalom letöltése közben, mint amilyeneket az Amazon állít.

Az *e-könyv*-licenclési gyakorlat régióként változik, olyannyira, hogy akár azonos kiadó azonos kiadványára országoként más feltételek vonatkoznak. A legelterjedtebb licenckonstrukciók a kereskedelmi szektorban a megszabott idő/megszabott használat, vagy a kölcsönzésenként fizetendő díj modellje. Az első esetben meghatározott idő (pl. 24 hónap) vagy kölcsönzés (pl. 52 alkalom) után meg kell újítani az *e-könyv* licenccét. A második esetben a könyvtárak és az ellátók megegyeznek egy letöltésenkénti fix összegben. Egyes kiadók visszatartják a könyvtáraktól a legújabb kiadványaikat, vagy magasabb áron (akár 300%-kal drágábban) adják őket.

A 2012-es vizsgálat óta lényegesen javult az elérhető címek kínálata, főleg az Egyesült Államokban, ahol a „Nagy Hatos”⁸ minden tagja együttműködésre lépett a könyvtárakkal, a következő licencmegállapodások valamelyike alapján:

- Több felhasználó/korlátozott idő: a legtöbbet olvasott címekből összeállított könyvcsomagokhoz egyszerre több olvasó férhet hozzá, meghatározott ideig. Ez a megközelítés érvényes néhány európai országban, mint Dániában és Svédországban a kölcsönzésenként fizetendő díj modelljére is.
- Egy felhasználó/korlátlan idő: ebben a felfogásban egy kötetet egyszerre csak egy felhasználó használhat, viszont a könyvtárnak csak egyszer kell megvennie az *e-könyvet*, nem kell megújítani a licenccet (Random House, Hachette).
- Egy felhasználó/ korlátozott idő: az előbbihez hasonló módon egy kötethez egyszerre csak egy felhasználó férhet hozzá, viszont a könyvtárnak időről-időre újra fizetnie kell a könyv szolgáltatási jogáért (Macmillan, Simon & Schuster és Penguin).
- Egy felhasználó/korlátozott kölcsönzés: egy kötetet egyszerre csak egy felhasználó használhat, és meg van szabva, hogy egy *e-könyvet* összesen hány alkalommal bocsáthatnak az olvasók rendelkezésére (Harper Collins).

Az Egyesült Államokban a közkönyvtárak elfogadták ezeket a feltételeket, habár folyamatosan hangot adnak aggodalmuknak a szerződési feltételeket illetően.

Jelentős különbség van a „Nagy Hatos” árképzésében is. Míg egyesek az átlagos kereskedelmi áron szolgáltatnak, addig mások annak háromszorosát vagy annál magasabb árat is elkérnek.

Ha a kiadók jobb üzleti lehetőséget látnak bennük, a könyvtárak kihívóiként léphetnek fel az újonnan alakuló kereskedelmi szolgáltatások, amelyek nagy mennyiségű e-könyvhöz biztosítanak hozzáférést előfizetők számára.

Néhány nem angol nyelvű piacon a könyvtárak saját platformot fejlesztettek ki a nemzeti nyelvű e-könyvek elérhetővé tételére.

A könyvtárak és a könyvtáros szervezetek folyamatosan harcolnak azért, hogy kivétel nélkül minden e-könyv ésszerű licenfeltételekkel elérhető legyen számukra, így eleget tudjanak tenni hivatásuknak, és a társadalom számára hozzáférést biztosítsanak az információhoz. Több kampányt is szerveztek, hogy rávilágítsanak a kiadók monopolhelyzetére, és felhívják a figyelmet egy jogi keretrendszer szükségességére.

Jog az e-olvasáshoz – EBLIDA kampány

A kampány célja, hogy ráirányítsa a nyilvánosság, a könyvtárosok és a törvényhozók figyelmét a könyvtári rendszert sújtó nehézségekre az e-könyvek hozzáférést illetően, valamint egy újraértel-

mezett szerzői jogi keretrendszer szükségességére (1. ábra).

A kampányt 2014 januárjában indították, és minden európai országra kiterjesztették, petíciójukat 21 európai nyelvre fordították le. Az *Európai Parlament* több tagja a kezdeményezés mellé állt, és kevesebb, mint egy hónap alatt több ezer aláírást gyűjtöttek.⁹

Jelmondatuk: „Az európai polgároknak joguk van elektronikusan olvasni!” Ebben a jogukban korlátozva vannak, ha a könyvtárak nem tudják biztosítani a hozzáférést a digitális tartalmakhoz a tisztázatlan jogi környezet miatt. Ezért az EBLIDA felkéri az *Európai Bizottságot* egy világos szerzői jogi keretrendszer megteremtésére, amely a könyvtárak számára biztosítja az e-könyvek beszerzését és kölcsönzését, a szerzőknek és más jogtulajdosoknak pedig a megfelelő díjazást.¹⁰

Az EBLIDA elkészítette saját helyzetfelmérését is a témában. A könyvtári rendszer változáson megy keresztül, a saját fizikai gyűjteményük működtetése mellett képesnek kell lenniük az elektronikus tartalmak kezelésére is, amelyek felett nem rendelkeznek tulajdonjoggal. Erre nézve a tanulmány két átfogó ajánlást tartalmaz:

- A könyvtárakat kedvezőtlenül érintő jelenlegi licenfeltételeket fel kell váltani egy kötelező érvényű, tisztességes licenelési rendszerrel.
- Az európai szerzői jogrendszert naprakésszé kell tenni, hogy lehetővé tegye az információ kedvező hozzáférést az európai könyvtárak és felhasználóik részére.¹¹

1. ábra Jog az e-olvasáshoz – kampányplakát

A Svéd Könyvtáros Egyesület 2012-ben indított kampánya a nagy nyilvánosság mellett kifejezetten a politikusokat célozta meg. Mivel a svéd kormány eltökélte, hogy Svédországnak kell lennie a világon a legjobbnak a digitalizálási lehetőségek kihasználásában, ezért elvárható lenne, hogy a politikusok állást foglaljanak az e-könyvkölcsönzés kérdésében, és támogassák a könyvtárakat (2. ábra).

Az ENSZ emberi jogok egyetemes nyilatkozatára és az Emberi Jogok Európai Egyezményére hivatkozva a kampány kihangsúlyozza az egyén jogát a szabad véleménynyilvánításhoz, mely jog gyakorlásának alapvető feltétele az információhoz való szabad hozzáférés. Következésképpen a könyvtáraknak felhatalmazásuk van, hogy az információt és a tudást mindenki számára elérhetővé tegyék.

2. ábra Köszönj az új könyvtárosodnak – kampányplakát

A kampány másik fő mozgatórugója egy méltányosabb kompenzációs rendszer alkalmazásának kialakítása. A kölcsönzésenként fizetett díj modellje egyenlőként kezel minden e-könyvet, tehát a népszerű és a soha nem használt könyvekért is ugyanannyit kell a könyvtárnak fizetnie. 2011-ben nagyjából 1500 e-könyvet soha nem kölcsönöztek ki, ugyanakkor az összes e-könyvkölcsönzés felét ugyanaz a kb. 100 cím tette ki. Az egyesület egy időarányosan változó új fizetési modell bevezetését javasolja. Eszerint az első pár hétben, amíg a könyv új, magasabb díjakat számolnának fel, a továbbiakban pedig annál kevesebbet kéne fizetni, minél régebbi a könyv. Azzal érvelnek, hogy a könyvtárak akkor is elérhetővé tesznek minden e-könyvet, ha azokra nincs kereslet, így a ritkán használt könyvekért kifizetett magas ár, újabb népszerű példányok vásárlásától vonja el a pénzt.

ReadersFirst – Az olvasók az elsők

A ReadersFirst egy 2012-ben alakult szervezet, mely közel 300 könyvtárral működik együtt, és több mint 200 millió olvasó érdekképviselőtlen dolgozik (3. ábra). Legnagyobb számmal észak-amerikaiak a partnereik, de van néhány európai és ausztráliai is.

A ReadersFirst négy pontban gyűjtötte össze a könyvtári felhasználók igényeit:

- egy átfogó katalóguson belül keresni a könyvtárban elérhető összes tartalmat,
- egyetlen felületen keresztül nyomon követni a kölcsönzést, hosszabbítást, előjegyzést és késedelmi díjat,
- zavartalanul élvezni a különféle elektronikus tartalmakat,
- olyan e-könyvet letölteni, amely az összes e-könyv olvasó eszközzel kompatibilis.

3. ábra ReadersFirst – logo

2014 januárjában közzétettek egy útmutatót, amelyben hét könyvtári e-könyvterjesztőt rangsoroltak, és áttekintették az e-könyvmegosztás legjobb gyakorlatait.¹²

Az IFLA 2014-es kiegészítő háttér tanulmánya általános előrelépésekről számolt be a könyvtári e-könyvhozzáférés területén, ugyanakkor a körülmények még mindig nagyon távol állnak az ideáltól. Ezért az IFLA a többi könyvtáros szervezettel együtt tovább folytatja munkáját, hogy megtalálják a lehető legjobb megoldást.¹³

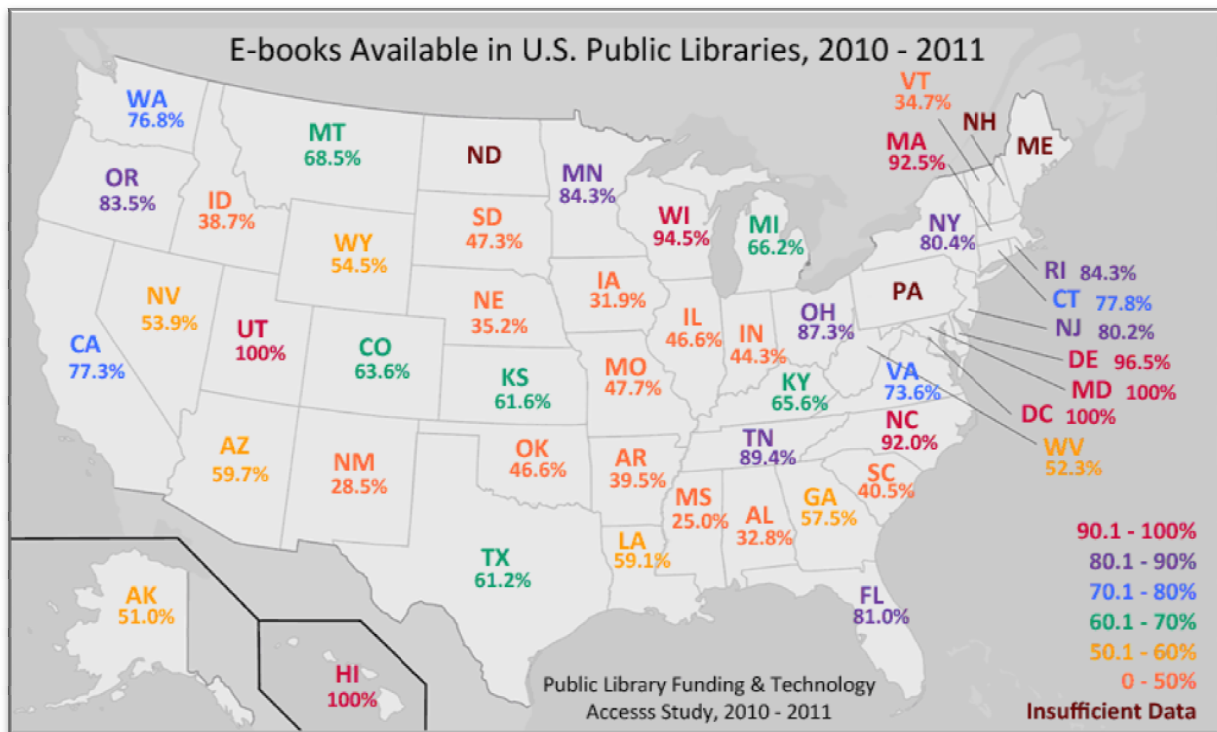
Amerikai gyakorlat

Az Amerikai Egyesült Államok élen jár a könyvtári e-könyvkölcsönzés területén. Éppen ezért az e-kölcsönzés gyakorlati működésének feltérképezéséhez a legjobb módszer, ha végigkövetjük, hogyan is jutott el az amerikai könyvtári rendszer odáig, hogy 2014-ben az ALA felmérése szerint már az ország könyvtárainak 90%-a kölcsönöz e-könyveket, ami összességében hihetetlen eredmény, de az egy évvel korábbi 76%-hoz képest is nagy fejlődésnek tekinthető (4. ábra).¹⁴

Kiadók

Ilyen mértékű lefedettség eléréséhez természetesen elengedhetetlen volt a könyvtárak és a kiadók közötti együttműködés kidolgozása. Ahogy az IFLA tanulmányokból is kiderült, a két oldal álláspontjának közelítése korántsem egyszerű feladat. Hosszú évek rengeteg munkájába került egyáltalán rábírn a kiadókat, hogy a könyvtárakra ne közellenségként tekintsenek, hanem mint potenciális üzleti partnerre.

Mikor az e-könyv nagy léptekkel terjedni kezdett, 2010 és 2011 környékén, számos nagy kiadó kételkedést fejezte ki az e-könyvek könyvtári kölcsönöztesítésére vonatkozólag. Azzal érveltek, hogy ha a könyvtári felhasználók ingyen is letölthetik a tartalmakat, akkor miért vásárolnák meg őket? Ez teljesen logikus elgondolásnak tűnik, mégis a gyakorlat azt mutatja, hogy a kölcsönzés nem hogy visszaveti a könyvvásárlási kedvet, hanem fokozza. *Michael Bills*, az egyik vezető könyvdisztribútor, a Baker & Taylor értékesítési igazgatója rámutatott, hogy a könyvtárak igenis hasznos partnerei a kiadóknak, elősegítik az új szerzők vagy sorozatok megismertetését az olvasókkal, akik később nagyobb eséllyel vásárlókká válnak.¹⁵

4. ábra E-könyvek az Egyesült Államok közkönyvtáraiban, 2010–2011

A kiadók és a könyvtárak közötti feszült viszonyt 2012-ben *David Vinjamuri* a *Forbes* hasábjain egyenesen „háborúnak” nevezte. A zeneiparhoz hasonlóan a könyvkiadás is drámai változásokon megy keresztül. Az általános kihívások: az e-könyvek terjedése, az Amazon növekvő hatalma, a könyvesboltok hanyatlása és az olcsó magánkiadások. Ilyen körülmények között kellene a kiadóknak jövedelmező üzletet bonyolítaniuk. Érthető a frusztráltságuk.¹⁶

Amerika öt vezető könyvkiadója, *Hachette*, *HarperCollins*, *Macmillan*, *Penguin Random House*, és *Simon & Schuster* az Egyesült Államok kereskedelmi könyvkiadásának 60%-át adják.¹⁷ Hatalmas mérföldkőhöz érkezett az elektronikus kölcsönzés 2014 nyarán, amikor mind az öt kiadó elérhetővé tette kiadványait a könyvtárak számára. Hosszú éveken át zajló egyezkedések és kísérleti programok után a kiadók fokozatosan egymás után kezdték felismerni a könyvtárakkal való együttműködés üzleti előnyeit.

Vinjamuri elemzésének idején, 2012-ben még csak két kiadó, a *Random House*¹⁸ és a *HarperCollins* szolgáltatott e-könyveket könyvtáraknak, két különböző üzleti modell szerint. A *Random House* több disztribútoron keresztül látta el a könyvtárakat szélsőséges árképzéssel. Míg egyes kiadványokat olcsóbban adtak, addig a népszerű köteteket sokkal drágábban. Így fordulhatott elő, hogy például *Justin Cronin* „*A tizenkettek*” című posztapokaliptikus bestsellere az Amazonon 9.99 dollárba került, míg a *Douglas County Library* a *Baker & Taylor* könyvdisztribútortól 84 dollárért tudta beszerezni. Tehát a kereskedelmi ár nyolcszorosáért! Ehhez képest a *HarperCollins* olyan licencszerződést kötött a könyvtárakkal, amely bár kereskedelmi áron adja az e-könyveket, de csak 26 kölcsönzési alkalomra jogosít fel, ezt követően újra meg kell vásárolni a könyvet. Végeredményben a könyvtáraknak így is többet kell fizetniük.¹⁹

Eközben a *Penguin* egy kísérleti modellt tesztelt a *New York Public Library*-ban. Amiben az e-könyveket a megjelenés után hat hónappal tennék elérhetővé, a nyomtatott példányéhoz hasonló áron. A licenc egy évre vonatkozna, aminek letelte után újra meg kellene venni az e-könyvet. A *Hachette* csak régebbi könyveket adott el a könyvtáraknak a másik nagy disztribútoron, az *OverDrive*-on keresztül, átlagosan 220%-kal magasabb áron. A *Macmillan* és a *Simon & Schuster* pedig ekkor még egyáltalán nem működött együtt a könyvtárakkal.²⁰

A kiadók három fő érvet sorakoztattak fel az árak emelése és az e-könyvek kiosztásának korlátozása mellett:

- Az e-könyvek nem használódnak el – ez egy teljesen túlértékelt szempont. A tapasztalatok szerint a bestsellerek nyomtatott példányait kb. huszonhatszor kölcsönzik ki, és általában ötven vagy több kölcsönzés után szükséges leselejtezni őket.
- Az e-könyveket sűrűbben lehet kölcsönözni – valójában nem számottevő a különbség a nyomtatott példányok kihasználtságához képest, hiszen az értesítéseknek és a rövid türelmi időnek köszönhetően ezek a darabok is gyorsan forognak a rendszerben.
- Az e-könyveket anélkül is ki lehet kölcsönözni, hogy bemennék a könyvtárba – ez már egy megalapozottabb indok. A könyvtár fizikai meglátogatásának szükségtelensége másfajta olvasói közönséget is a rendszerbe csábít. Az ALA és az *OverDrive* közös felméréséből kiderül, hogy az e-könyvet kölcsönzők 31%-a ritkán vagy soha nem megy könyvtárba, 36%-uk megvette az e-könyvet, miután kikölcsönözte, és több mint 50% megfontolja, hogy megveszi az e-könyvet, ha a könyvtárban nem elérhető.

Természetesen a könyvtáraknak megvannak a maguk ellenérveik:

- A könyvtárak felesleges könyveket is megvesznek – évente több ezer olyan könyvet vásárolnak, amit ritkán vagy soha nem kölcsönöznek, és ellentétben az Amazonnal, nekik rögtön fizetniük kell a kiadóknak, nemcsak akkor, ha a könyvet kikölcsönözték a felhasználók.
- A könyvtárak serkentik a vásárlást – ahogy az imént láthattuk, a felmérési adatok szerint a kölcsönzés után sokan úgy döntenek, hogy megvásárolják az olvasott könyvet.
- A könyvtárak nagybevásárlói árakat érdemelnének – habár nem olyan nagyok, mint az Amazon vagy a *Barnes & Noble*, akkor is nagybevásárlók, és az egyéni fogyasztókénál alacsonyabb áron kellene kapniuk az e-könyveket, nem magasabban. Ez azért nem működhet, mert a könyvtárak csak licencelik az e-könyveket, a tulajdonjogukat nem vásárolják meg. Ezért inkább viszonteladóként és nem végfelhasználókként kezelik őket.²¹

Vinjamuri abban látja ennek a „háborúnak” az alapvető problémáját, hogy mindkét fél fizikai tulajdonként gondol az e-könyvekre, nem pedig szoftverként. Ennek pedig az a vége, hogy holtpontra jutnak a tárgyalások.

A jelenlegi jogszabályok az e-könyvet szoftvernek tekintik, nem könyvnek, ezért nem érvényes rájuk a jogkimerülés elve. Ezért az e-könyvek esetében valójában nem is vásárlásról, inkább *licenclés*ről kell beszélni.

Vinjamuri 2012-ben a kölcsönzésenként fizetendő díj modelljét látta a legpraktikusabb megoldásnak mindkét fél számára. A tényleges használat alapján kiszámolt díjazási rendszer kiegyenlítené a költségeket és a kockázatot.²²

Kezdetben tehát a kiadók részéről a teljes elzárkózás volt az általános viselkedés, aztán jött a fokozatos enyhülés, a kísérleti programok időszaka. Ezt követte a harmadik szakasz, melyben a meghatározó kiadók már mind részt vesznek az e-kölcsönzésben. Itt tartunk most 2015-ben.

A „Nagy Hatos” tagjai különböző licenfeltételeket alkalmaznak. Ez a tendencia várhatóan folytatódni is fog, kicsi az esély arra, hogy belátható időn belül egy standard licenckonstrukció elterjedjen. Habár könyvtári oldalról az lenne a kívánatos.

Kiadói licenfeltételek:

- **Hachette:** a licenc ideje és a kölcsönzések száma korlátlan, 300%-os árrés a kiskereskedelemhez képest az új e-könyveknél, egy év után az ár a legdrágább nyomtatott kiadás másfélszeresére csökken.
- **HarperCollins:** a licenc ideje korlátlan, címenként 26 kölcsönzés engedélyezett, utána meg kell újítani a licencet.
- **Macmillan:** egy kötethez egyszerre egy felhasználó fér hozzá, a licenc két évig vagy 52 kölcsönzés erejéig érvényes.
- **Penguin** (a Random House-szal történt egyesülés után is a saját feltételeit használja): egy kötethez egyszerre egy felhasználó fér hozzá, a licenc 1 évig érvényes.
- **Random House:** a licenc ideje és a kölcsönzések száma korlátlan, 300%-os árrés a kiskereskedelemhez képest az új e-könyveknél (hasonlóan a Hachette-hez).
- **Simon & Schuster:** egy kötethez egyszerre egy felhasználó fér hozzá, a licenc egy évig érvényes (hasonlóan a Penguin-hez).²³

Az egyik könyvdistribútor, a 3M Cloud Library marketing menedzsere, *Tom Mercer* szerint a könyvtárak egyre jobban átlátják ezeknek a feltételeknek a kihasználhatóságát, és ehhez mérten alakítják a beszerzési tevékenységüket is.²⁴ Igazából ez csak annyit jelent, hogy kényszerűségből

megtanultak alkalmazkodni a helyzethez. A fő probléma még mindig adott, a beszerzési politikájukat a kiadók irányítják, holott ennek a könyvtár saját döntésének kellene lennie.

DRM a könyvtárban

A *digitális jogkezelés*²⁵ (DRM) egy olyan technika, ami bizonyos feltételekhez köti a digitális tartalmak használatát és megosztását könyvtárakban és egyéb információs központokban. A DRM a digitális munkák védelmére létrehozott rendszer, amit arra terveztek, hogy a szerzői jogi védelem alatt álló digitális tartalmak esetében meggátolja a jogosulatlan többszörözést és az illegális terjesztést.²⁶

Az 1990-es évek végén úgy tűnt, leáldozik a DRM védelemnek, mikor a zeneértékesítés teljesen DRM mentessé vált az Apple iTunes szolgáltatásán keresztül. *Nilay Patel* úgy fogalmazott a *The Verge* technológiai blogon, hogy „a DRM mentes zeneeladás bebizonyította, a növekvő digitális gazdaságnak nincs szüksége a fogyasztói magatartás technológiai korlátozására”. Azonban az e-könyvek terjedésével a DRM újult erővel tért vissza a színtérre.

A digitális fájlokat, mint az e-könyvek, a zenék és videók mostanában gyakran a „felhőben” tárolják. Ahogy a könyvtárakban megjelentek a felhőalapú szolgáltatások, az e-könyvek és videók megosztása, DRM védett tartalmak kerültek a rendszerbe. Így védekezve a kalózmásolatokkal és az illegális terjesztéssel szemben.²⁷

A DRM technológia egy olyan védelmi eszköz a kiadók kezében, amivel korlátozzák az e-könyvek másolását, nyomtatását, megosztását és konvertálását. Ők határozzák meg a hozzáférés idejét, az eszközök számát, amire letölthető a tartalom. Céljuk, hogy megakadályozzák a jogvédett munkák illegális használatát. Habár a digitális anyagok szerzői jogvédelem alatt állnak, a jogsértőket nagyon nehéz utolérni, ezért a DRM-mel akarják lehetetlenné tenni a lopást.²⁸

A veszély, ami a DRM képében fenyegeti az intézményeket, hogy a kiadók átveszik az irányítást a könyvtári gyűjtemény felett, és útjába állnak alapvető küldetésük teljesítésének, vagyis az információ széles körű és korlátlan hozzáférhetővé tételének.²⁹

A könyvdistribútorok

A könyvdistribútoroknak kulcsszerepük van az e-kölcsönzésben, mivel ők kötik össze a kiadókat

és a könyvtárakat egymással, és gyakorlatilag rajtuk keresztül történik maga a kölcsönzés. A kiadóknak azért éri meg együttműködni velük, mert megőrzik és hozzáférhetővé teszik a kiadványait, a könyvtáraknak azért, mert ellátják őket elektronikus tartalommal, és felhasználói felületet biztosítanak a kölcsönzés lebonyolításához. Mondhatni ugyanolyan fontos részei a folyamatnak, mint a másik két szereplő.

Az amerikai piac legdominánsabb szolgáltatói az *OverDrive*, a *3M Cloud Library* és a *Baker & Taylor Axis 360*. Meg kell még említenünk az *Amazon*t is, amely e-könyvkölcsönzéssel bővítette szolgáltatásai körét. Az alábbiakban ezeknek a cégeknek a működését fogom ismertetni.

OverDrive

A vállalatok többsége már a digitális média megjelenésétől fogva ebben az iparágban dolgozik. Az *OverDrive* az 1980-as években jelent meg a területen. Fő profilja a digitális tartalom terjesztése, kezdetben fizikai hordozókon, majd a technológia fejlődésével internetes letöltés formájában. Mára a digitális tartalmak (e-könyv, hangoskönyv, zene és film) vezető forgalmazójaként tartják számon.

2000-ben nyitották meg digitális piacterüket *Content Reserv*, majd *OverDrive Market Place* néven, ami több mint 5000 kiadótól, több mint 2 millió címet kínál. 2003-ban elindították letöltő szolgáltatásukat könyvtárak számára, amin keresztül könyvtári felhasználók millióit látják el e-könyvvel, hangoskönyvvel és egyéb digitális tartalommal. Az *OverDrive* 30 000-nél is több könyvtárral, iskolával, kereskedővel és kiadóval dolgozik együtt.³⁰

A vállalat nemzetközi hálózatot épít, az Egyesült Államok mellett 50 másik országból is vannak partnerei, többek között Egyiptomból, Katarból, Szaúd-Arábiából, Indonéziából, Kínából, Indiából, Malajziából, Ausztráliából, az Egyesült Királyságból és Kolumbiából, sőt még Magyarországról is (American International School of Budapest). Ennek köszönhetően az *OverDrive* rendszerében már 40 különböző nyelven érhető el tartalom. A cég egyik menedzsere, *Alexis Petric-Black* úgy gondolja, azzal hogy nem csak angol nyelvű e-könyveket szolgáltatnak, világszerte fellendítették az e-könyveladást.³¹

Az *OverDrive* 2014-es adatai arról tanúskodnak, hogy a könyvtárakból és iskolákból kölcsönzött összes digitális cím száma eléri a 137 milliót (e-könyv 105 millió, hangoskönyv 32 millió), ez a korábbi évhez képest 33%-os felhasználói növekedést mutat. Ennek hátterében két fő technikai változás állhat: fejlesztették az alkalmazásukat és a platformjuk az iOS, Nook és Android készülékek mellett már a Chromebook és a Kindle készülékekkel is kompatibilis. Emellett az *OverDrive Read*, a böngészőalapú e-könyvolvasó felület, amely azonnali hozzáférést biztosít az e-könyvekhez további alkalmazások használata nélkül; elterjedésével hozzájárult a kölcsönzési ráta emelkedéséhez.³²

Ha az *OverDrive* rendszeréből szeretnénk kölcsönözni, két irányba indulhatunk el. Az *OverDrive* honlapján megkeressük a könyvtárat, ahova beiratkoztunk, és a könyvtár katalógusából kiválasztjuk a kölcsönözni kívánt e-könyvet. Vagy az *OverDrive* honlapján böngészünk a tartalmak között, és az egyes címek adatlapján tájékozódunk róla, hogy elérhető-e a mi könyvtárunkban. Amikor kiválasztottuk a kölcsönözni kívánt tételt, nincs más dolgunk, mint a könyvtári azonosítónkkal kikölcsönözni a könyvet, ami ezt követően a virtuális könyvespolcunkra kerül, ahonnan webes felületen olvashatjuk az *OverDrive Read* segítségével, vagy letölthetjük különböző e-könyvolvasó-készülékekre. A kölcsönzési határidő lejártá után nem tudjuk többé megnyitni a dokumentumot. Ha előbb fejeztük be az olvasást, a „*cím visszaadása*” gombra kattintva korábban is visszaszolgáltathatjuk a könyvet a könyvtárnak. Ahogy egy könyvespolc előtt állva lehetőségünk van belelapozni a könyvekbe, úgy ezt itt is megtehetjük, hiszen az *OverDrive* felületén (5. ábra) beleolvashatunk az e-könyvekbe, általában egy mintafejezet erejéig. Az e-könyveket rögtön meg is vásárolhatjuk, a „*vásárlás*” gombra kattintva a kereskedők oldalára navigálhatunk.

3M Cloud Library

Az *OverDrive* nagy riválisa a *3M Cloud Library*, egy felhőalapú digitális tartalomkölcsönző rendszer. A *3M* egy nemzetközi, több profilú nagyvállalat, amely 2011-ben elindította Felhő Könyvtár szolgáltatását. Az alkalmazás használatával a felhasználók közvetlenül az e-könyvolvasó eszközükről böngészhetnek a katalógusban, amely kezdetben 300 kiadótól 200 000 címet tartalmazott, majd egyre gyarapodott.

Millions of titles

OverDrive libraries add to their collections from a catalog of over 2 million eBooks, audiobooks, and videos. [Start exploring](#) to see what's out there.

Thousands of libraries

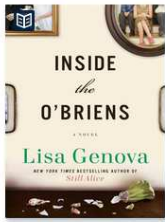
With more than 30,000 libraries in 40+ countries, chances are there's **a library near you.**

One great app

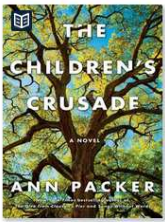
The **OverDrive app** is one of the top-rated eBook apps available for iOS, Android, Chromebook, Mac OS, Windows, and Windows Phone.

Recommended Reads

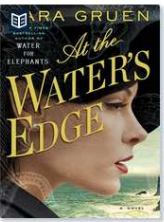
OverDrive's Rachel Kray selects her books of the moment.

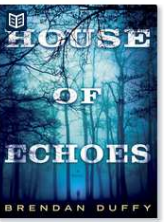
Inside the O'Briens
Lisa Genova (2015)

The Children's Crusade
Ann Packer (2015)

At the Water's Edge
Sara Gruen (2015)

House of Echoes
Brendan Duffy (2015)

So That Happened
Jon Cryer · Jon Cryer (2015)

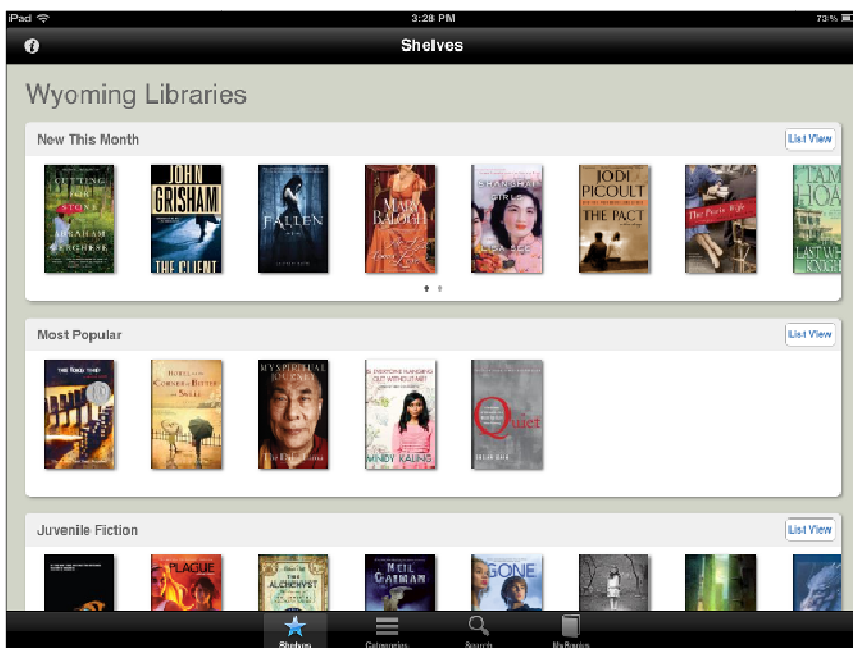

The Winter Family
Clifford Jackman (2015)

5. ábra OverDrive – felhasználói felület

3M Cloud Library az Egyesült Államok és Kanada könyvtáraival áll kapcsolatban, ezeken a területeken egyre több intézmény használja ezt a szolgáltatást is az OverDrive mellett. A 3M Cloud Library nagy erőssége a felhőalapú rendszer, aminek köszönhetően a felhasználók az olvasó eszközöket változtatva is mindig hozzáférnek az e-könyvekhez készített személyes jegyzeteikhez és könyvjelzőikhez.

Az alkalmazás használata egyszerű. Ha a felhasználó által látogatott könyvtár partnere a szolgáltatónak, csak annyit kell tennie, hogy letölti az alkalmazást valamilyen dedikált eszközre, a listából kiválasztja a könyvtárat, amelyiknek beiratkozott olvasója, bejelentkezik a könyvtári azonosítójával és már böngészhet is a katalógusban (6. ábra).³³

6. ábra 3M Cloud Library – felhasználói felület

Baker & Taylor Axis 360

A nagy múltú Baker & Taylor könyvforgalmazó cég Axis 360 nevű platformjával 2011-ben csatlakozott a digitális médiadisztribútorok közé. Az amerikai könyvtárak számára kényelmes megoldást jelent, hogy a nyomtatott és az elektronikus könyveket is ugyanattól a forgalmazótól szerezhetik be. Az Axis 360 integrálható a könyvtár saját rendszerébe, így az egész állományra vonatkozó kölcsönzési adatokat egy helyen tárolhatják és elemezhetik.

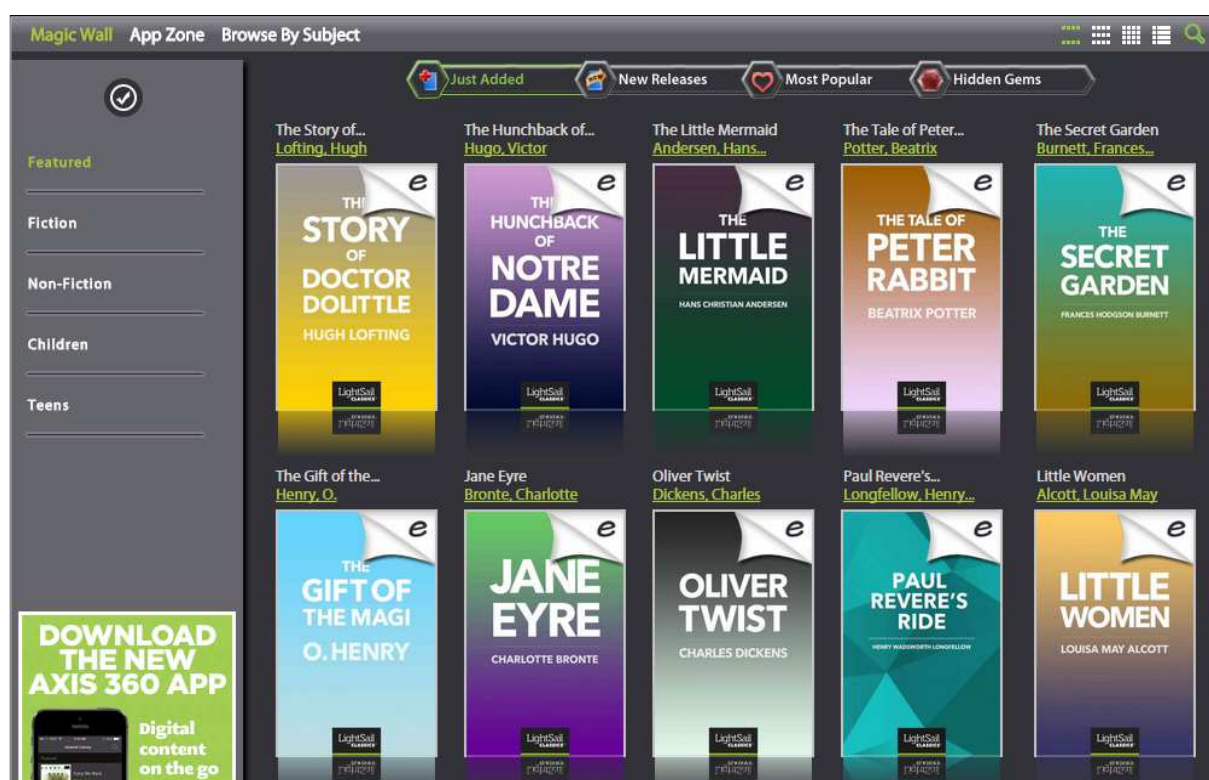
A Baker & Taylor saját e-olvasó szoftverje, a *Blio* segítségével a könyvtárak ingyenes platformfüggetlen alkalmazást biztosíthatnak a felhasználóknak, valamint kibővíthetik digitális gyűjteményüket gyerek- és szakácskönyvekkel, mivel a Blio segítségével az ilyen típusú illusztrált tartalmak is kezelhetővé válnak.

Az Axis 360 felhasználói felületén (7. ábra), a *Magic Wall*-on keresztül böngészhető a könyvtár digitális gyűjteménye, és egyetlen kattintással kikölcsönözhető a választott e-könyv. A tartalom letöltése a felhőalapú rendszerben működik, az olvasók értékeléseket írhatnak a könyvekhez, és akár azonnal meg is vásárolhatják őket.³⁴

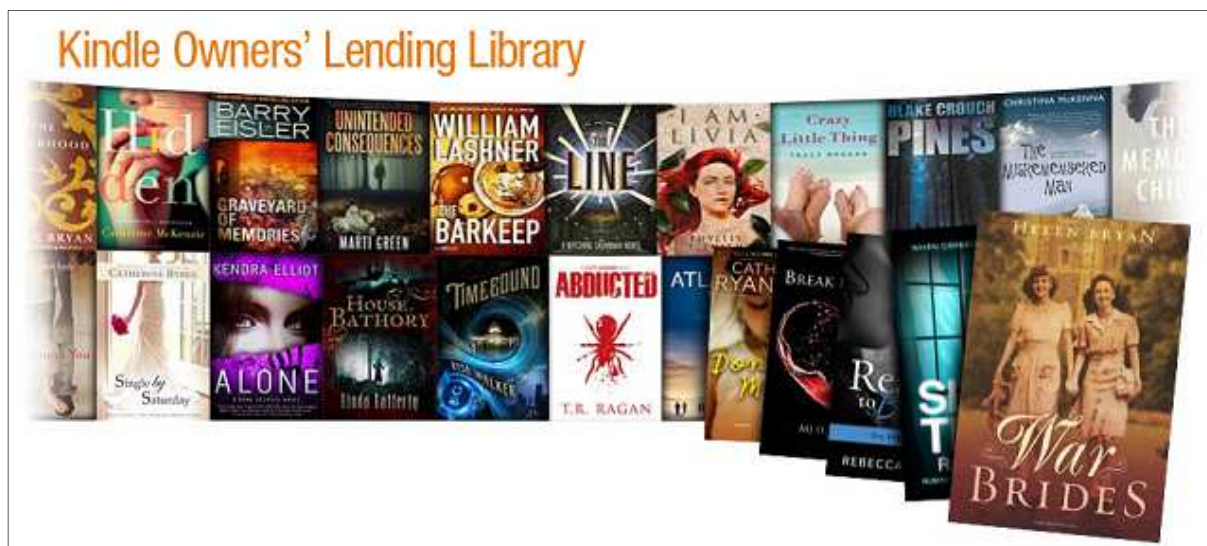
Amazon

Az Amazon esetében kétféle kölcsönzési módról beszélhetünk. Az egyik, az Egyesült Államokban több mint 11 000 könyvtárból elérhető, Kindle olvasóra optimalizált e-könyvekre vonatkozik. Ezeket a tartalmakat a Kindle-tulajdonosok az OverDrive rendszerén keresztül kölcsönözhetik ki a helyi könyvtárakból.³⁵

A másik eset az Amazon saját szolgáltatása a Prime-tagoknak 2011 óta. Ők a Prime-tagságuknak köszönhetően minden hónapban kikölcsönözhetnek egy e-könyvet a *Kindle Tulajdonosok Kölcsönző Könyvtárából* (8. ábra), amely 800 000 címet tartalmaz, köztük New York Times bestsellereket is. A kölcsönözhető címek havonta változhatnak. A kikölcsönzött e-könyveknek nincs lejárat idejük, ugyanakkor, ha időközben megszűnik a Prime-tagság, akkor az aktuálisan kikölcsönzött könyvhöz is elvesz a hozzáférhetőség. A kölcsönkönyvhöz készített könyvjelzők, jegyzetek és kiemelések a felhasználó Amazon fiókjában megőrződnek, és újra elérhetőek lesznek, ha később megint kikölcsönzi a könyvet, vagy megvásárolja azt.³⁶

7. ábra Axis 360 Magic Wall – felhasználói felület

8. ábra Kindle Tulajdonosok Kölcsönző Könyvtára

Konzorciumok és kereslet által vezérelt felvásárlások

Az elmúlt nagyjából tizenöt évben az e-könyvpiac kiterjedt, és magában foglalja a kiadókat, disztribútorokat, könyvtárakat és felhasználókat is. Az egész e-könyves ökoszisztéma még a bizonytalanság fázisában létezik, mindenki a tartalomlicenclés újabb formáival próbálkozik.

Sok különálló könyvtár vásárol e-könyveket önállóan, de emellett konzorciumok számára lehetőség van csoportos licenclésre, ami hozzáférést biztosít nagyobb könyvcsomagokhoz alacsonyabb áron.

Az e-könyvlicenclés módja nagyon eltérő az egyetemi és a közkönyvtárak esetében. Vannak ugyan hasonló érdekek, mint a nyomtatott könyv megjelenésével egy időben hozzájutni az elektronikus változathoz, a könyvtárközi kölcsönzés lehetősége, a méltányos ár és az egyszerű letölthetőség különböző olvasóeszközökre a könyvtár és/vagy a disztribútor katalógusából. Ugyanakkor alapvető különbségek vannak a kereskedők és a disztribútorok között, az üzleti modellben és számos egyéb kérdés megközelítésében.

Az egyetemi könyvtáraknak szánt tudományos e-könyvek licenclétfeltételeit kísérleti programok során alakították ki. Az ilyen programokat azért szokták szeretni a résztvevők, mert annak lejáta után

nem kötelezi őket további együttműködésre, ha bármelyik fél elégedetlen az eredményekkel.

Néhány éve nyilvánvalóvá vált, hogy megváltozott a tudományos munkák beszerzése az egyetemi könyvtárakban. A legtöbb tanulmány azt mutatta, hogy hozzávetőlegesen a megvásárolt könyvek 50%-át soha nem kölcsönözték ki. A nyomtatott könyveket azért vették meg a könyvtárak, mielőtt elfogytak, hogy minél nagyobb gyűjteményt építsenek, és elkerüljék a könyvtárközi kölcsönzéssel járó kényelmetlenségeket. Az e-könyv esetében természeténél fogva nem áll fenn annak a veszélye, hogy elfogy a összes példány, és jó néhány licenclési lehetőség van.

A csomagonkénti e-könyvvásárlásnak több formája létezik. A kiadók preferálják ezt a fajta értékesítést, mert különböző típusú csomagokat tudnak összeállítani a vásárlók igényei szerint, melyekben a kiemelt címek viszik magukkal a kevésbé keresetteket is. Általában témakör vagy megjelenési idő szerint válogatják össze a könyveket, és együtt lényegesen olcsóbban kínálják, mintha külön-külön kellene megvenni őket. Ez a csökkentett ár a legnagyobb vonzerő a könyvtáraknak, amiért még a csomagban foglalt felesleges irodalomért is megéri fizetni.

Néhány folyamatosan frissülő gyűjteményre évenkénti díj befizetésével lehet feliratkozni (pl. EBSCO eBook Academic Collection, ebrary Academic

Complete), más esetekben egy fix csomagot vesznek meg egyszeri kifizetéssel. Igény szerint változik, hogy mi éri meg jobban a könyvtáraknak vagy a konzorciumnak. A konzorciumi vásárlás előnye, hogy az együttműködő könyvtárak mindegyike részesül a kedvezményben.

A kereslet által vezérelt felvásárlás³⁷ (DDA) egy beszerzési forma, amit az e-könyvdistribútorok vezettek be az 1990-es évek végén, modern verzióját az *EBook Library (EBL)* és a hozzá hasonló vállalatok fejlesztették tovább, és nagyon népszerű a könyvtárak körében egyéni és konzorciumi szinten is. Az EBL egy ausztráliai e-könyves céggé indult, 2012 óta a *ProQuest* család része, a másik tudományos e-könyves disztribútorral, az *ebrary*-val együtt. A DDA modellt a legtöbb disztribútor (*ebrary*, *EBL*, *MyiLibrary*, *EBSCO eBooks*) felajánlja, az egyetemi könyvtárak pedig szívesen élnek vele.

A DDA megengedi a könyvtáraknak, hogy fizetés nélkül kereshetővé tegyék a tartalmakat a helyi katalógusban. Amint egy címet olvasni kezd egy felhasználó, rövid lejáratú kölcsön³⁸ (STL) váltható, ami a kereskedelmi ár bizonyos százalékáért elérhetővé teszi a kiválasztott könyvet. Adott küszöbérték elérése után a könyv megvásárolt darabnak számít (kereskedelmi áron).

A legtöbb DDA program ingyenes betekintési időt (5-10 perc) ad, vagy engedi az e-könyvek egyes részeinek (pl. tartalomjegyzék) megtekintését. Ezenfelül minden más aktivitás (letöltés, oldalak másolás/nyomtatása, több oldal online olvasása) rövid lejáratú kölcsönrel vehető igénybe.

A konzorciumi DDA programok ugyanazt a koncepciót alkalmazzák, mint a különálló könyvtárak esetében, azzal a kivétellel, hogy az egyesült könyvtárak mindegyike kereshetővé teszi a tartalmat, és a rövid lejáratú kölcsönt is összesítve számítják. Amikor egy könyv eléri a küszöböt, és kiváltódik, onnantól kezdve az egyesülés minden tagjának egyformán hozzáférhető lesz.

A konzorciumoknál bevett szokás a vételár számításakor bizonyos szorzót használni. Tehát ha egy csoport mondjuk tíz könyvtárból áll, legyen a szorzó három, így a 100 dolláros könyvért a konzorciumnak 300 dollárt kell fizetnie, viszont a hozzáférés mindenkire érvényes lesz. Szerződéskötéskor kulcsfontosságú tényező a szorzó értékének meghatározása.³⁹

Könyvtárközi kölcsönzés

A nyomtatott világból digitálisra történő átálláskor a könyvtárközi kölcsönzés is kérdésessé válik, mert hogy az e-könyveknél ez sem megy olyan egyszerűen.

A nyomtatott könyvek esetében a jogkimerülés elvének köszönhetően a könyvtárak szabadon megoszthatják a tulajdonukat képező példányokat egymással világszerte. Mivel az e-könyvek tulajdonjoga nem náluk van, ezért ezt a gyakorlatot csak akkor folytathatják, ha arra a licencfeltételek között engedélyt kaptak.

Általában amikor egy egyetemi könyvtár leszerződik, a licenc értelmében csak az intézményhez tartozó munkatársak, kutatók és hallgatók kapnak hozzáférést a tartalomhoz, szélesebb körben az nem osztható meg. Kisarkítva a tényeket, *Machovec* szerint, ha a forrás megosztását tiltják, azzal csak azt érik el, hogy a gazdagok még gazdagabbak, a szegények még szegényebbek lesznek. Hiszen a kis költségvetésű intézmények felhasználói csak arra a gyűjteményre támaszkodhatnak, amit a könyvtár meg tud venni, és elesnek a legújabb, legdrágább tudományos munkáktól.

A konzorciumi programok legtöbbször csak egy nagyobb egyesülés kiemelt tagjaira vonatkoznak, ami azt jelenti, hogy a közös hozzáférés csak erre a kis csoportra érvényes, a többiek ki vannak zárva belőle. Továbbá a konzorciumi licencelés a tágabb közösség problémáját sem oldja meg.

Akadnak már olyan kiadók, amelyek megértették a problémát, és dolgoznak a lehetséges megoldásokon. Az egyik lehetőség, hogy meghatározott doméntartományhoz kötik a hozzáférést. Ebben az esetben a kölcsönzés egy konzorcium helyi igényeit tudja kielégíteni. Például a *Colorado Alliance of Research Libraries*, tíz egyetemi könyvtárat képviselő konzorcium Colorado-ban és Wyomingban, olyan szerződést írt alá egy ismert kiadóval, melynek értelmében Colorado és Wyoming összes nyilvános könyvtára és közösségi főiskolája szabad hozzáférést kap. Ez az egyesség azért jöhetett létre, mert a kiadó belátta, hogy az általa kínált tudományos forrásokat valószínűleg a konzorciumban részt vevő könyvtárakban fogják használni, és nagyvonalúságával nem okoz magának anyagi károkat.

Másik próbálkozás az e-könyvek fejezetszintű szolgáltatása. A könyvfejezeteket gyakorlatilag különálló cikkeként kezelik, és ha sikerült megtalálni őket az adatbázisokban vagy keresőrendszerek segítségével, akkor szabadon használhatók. Ezzel csak az a probléma, hogy könyvtári katalógusok, az összevont katalógusok és egyéb adatbázisok nem mindig indexelik fejezetenként a könyvek tartalmát. Ezenfelül, ha az olvasónak az egész könyvre szüksége van, egy-egy fejezettel nincs kisegítve. Tehát ez sem a legjobb megoldás.⁴⁰

Könyvtárhasználók személyiségi jogai

Ki kell emelnünk még egy fontos problémát, amivel a könyvtárak az elektronikus tartalmak szolgáltatása kapcsán szembesültek, mégpedig a felhasználók személyiségi jogainak védelmét.

A könyvtárosoknak nemcsak az állomány épsége felett kell őrködniük, hanem az olvasók személyes adatai felett is. A *Könyvtári Alapjogi Charta*⁴¹ és az *ALA Etikai kódexe* is megerősíti a könyvtárosok felelősségét a felhasználók magánszférájának biztosításában.

A személyes információkat bizalmasan kell kezelni. Az állampolgároknak joguk van ahhoz, hogy szabadon olvassanak bármit anélkül, hogy azt valaki nyomon követné vagy ellenőrizné. A könyvtár nem lehet olyan hely, ahol az embereknek személyes érdeklődésük miatt előítéletektől vagy büntetésektől kellene tartaniuk.

Ezzel szemben a digitális tartalmak szolgáltatásának jelenlegi keretei között sérülhet a felhasználók magánszférája. E-könyv letöltéséhez vagy egy adatbázisban való kutatáshoz a felhasználónak személyes adatokkal kell azonosítania magát. Az adatbázisok rekordokat hoznak létre az emberek szellemi tevékenységéről, a keresett kifejezésekről, a kiemelt fogalmakról, a ténylegesen megnyitott oldalakról. Ezek a felhalmozott adatok felhasználhatók az egyének ellen, céljaik vagy hitük bizonyítékeként.

A problémát egy másik aspektusból vizsgálva láthatjuk, hogy a digitális tartalmak esetében a cenzúra és a hozzáférés korlátozásának lehetősége is felmerül. A kiadók és a kereskedők fenntartják maguknak a jogot, hogy bármilyen oknál fogva módosítsák vagy töröljék az e-könyvet. Az Amazon élt is ezzel a jogával, mikor egy licenclési vita miatt törölték a Kindle eszközökről *George Orwell*

„1984” című művét. Az eset óriási felháborodást váltott ki a felhasználók között, de sajnos az Amazonnak megvolt hozzá minden jogalapja. Egy másik vitatott ügyben, egy elektronikus pénzügyi intézet, a *PayPal* visszautasította a közreműködést bizonyos erotikus művek eladásánál.

Harmadik oldalról is megközelítve a dolgot, nem mehetünk el szó nélkül az emberek gazdasági és társadalmi státuszából fakadó különbségek mellett sem. Amikor a könyvtári tartalom eléréséhez szükség van drága készülékekre, megbízható széles-sávú internetkapcsolatra, regisztrációra egy kereskedői hálózatban és gyakran bankkártyára is, miről beszélünk, ha nem hátrányos megkülönböztetésről? Az pedig, mint tudjuk, ellenkezik a könyvtárak alapvető küldetésével.

Az intézményeknek lépéseket kell tenniük, hogy a digitális tartalmak szolgáltatása során is biztosítani tudják a szakmai értékeket és a felhasználókat megillető magánszférát.

Deborah Caldwell-Stone a következő javaslatokat fogalmazta meg könyvtári vezetőknek a felhasználók személyiségi jogainak védelmében:

- Alaposan vizsgálják át a különböző technológiákat, platformokat és megegyezéseket, amelyek a digitális tartalmak szolgáltatását szabályozzák, azonosítsák a problémás kérdéseket, és ehhez mérten korszerűsítsék a könyvtári szabályzatot és gyakorlatot.
- Dolgozzanak ki szakmai irányelveket és útmutatókat, amelyek a könyvtárosok segítségére lesznek a kereskedői szerződések megítélésénél, és javasoljanak alternatív megállapodástervezeteket, amelyek szem előtt tartják a felhasználók jogait.
- Kötelezzék el magukat a felhasználók jogainak védelme mellett, mikor tárgyalásokat kezdenek a kereskedőkkel.
- Dolgozzanak együtt a kereskedőkkel és a tartalomszolgáltatókkal, hogy biztosítsák a szakmai értékek beágyazódását a technológiai megoldásokba.
- Működjenek együtt a törvényhozókkal és a könyvtári felhasználókkal annak érdekében, hogy a digitális tartalmak esetében is érvényes legyen az olvasók adatainak védelme és a cenzúra visszautasítása.⁴²

Archiválás

A könyvtár intézményének évezredek óta kulcsszerepe van a kultúra folytonosságának fenntartá-

sában. Megőrizni a jelen lenyomatait, és elérhetővé tenni a jövő nemzedékének is.

Az elektronikus dokumentumok világában már ez a kijelentés sem állja meg a helyét. Hiszen nem őrizhetjük azt, ami nem a miénk. Az e-könyvek pedig nem képezik a könyvtárak tulajdonát.

Mostanában az elsődleges cél, hozzájutni a legfrissebb tartalomhoz, holott az archiválásnak is ugyanolyan figyelmet kellene szentelni. Az elektronikus tartalmak hosszú távú megőrzésének kérdése még nincs megnyugtatóan kidolgozva.

A kiadók nem vállalnak garanciát arra, hogy a könyvtáraknak nyújtott tartalmak örökre hozzáférhetőek lesznek. Szétválasztani a „jelenlegi” és a „régibbi” kínálatot a felszínen, viszont ugyanazon a szerveren tárolni, és reménykedni, hogy nem omlik össze a rendszer, eufemizmussal élve, nem kielégítő. A vállalatok tönkremehetnek, megszűnhetnek, átalakulhatnak. Akkor ki fogja a könyvtáraknak továbbra is elérhetővé tenni a műveket?⁴³

Vitán felül áll, hogy az archiválásnak intézményes kereteket kell adni. A digitális megőrzés csak úgy lehet hatékony, ha sok másolatot tárolnak sok különböző helyen, hogy kivédjék az elkerülhetetlen szervermehibásodásokat vagy egyéb károkat. A kópiákat össze kell vetni egymással, vagy ellenőrizni kell hiteles forrásból azért, hogy elkerüljék az adatvesztést vagy a rosszindulatú módosításokat. Szükségszerű a fájlok többféle formátumba konvertálása a standardok, követelmények és eszközök változásait követve.

Ezekre a műveletekre pedig a könyvtárak jelen jogi helyzetben nincsenek felhatalmazva. A kulturális emlékezetet már nem ők őrzik.⁴⁴

Az archiválás kérdésének van még egy érdekes szegmense. A digitális világban lehetséges egy könyv szövegének módosítása mindenféle figyelmeztetés, jelzés, nyomon követés, verzióváltás és archiválás nélkül.

Az írásmunkákat mindig is érték támadások, legyen szó szépirodalmi vagy szakmai szövegről, előfordulhatnak benne olyan kifejezések, amelyeket egyesek helytelennek, sértőnek, rágalmazónak, nevetségesnek, istenkáromlóknak, hazaáruló-

nak vagy egyszerűen idejétmúltknak tartanak. Joguk van ezeknek az embereknek mások munkáját megváltoztatni?

Hamaker szerint, ha morális oldalról közelítjük meg a dolgot, egy civilizált társadalomban nem élhetünk úgy, hogy elhallgatjuk az álmódosítókat, a gondolkodókat vagy a panaszgatókat szavait csak azért, mert képesek vagyunk egy könyv tartalmát szerkeszteni vagy módosítani.

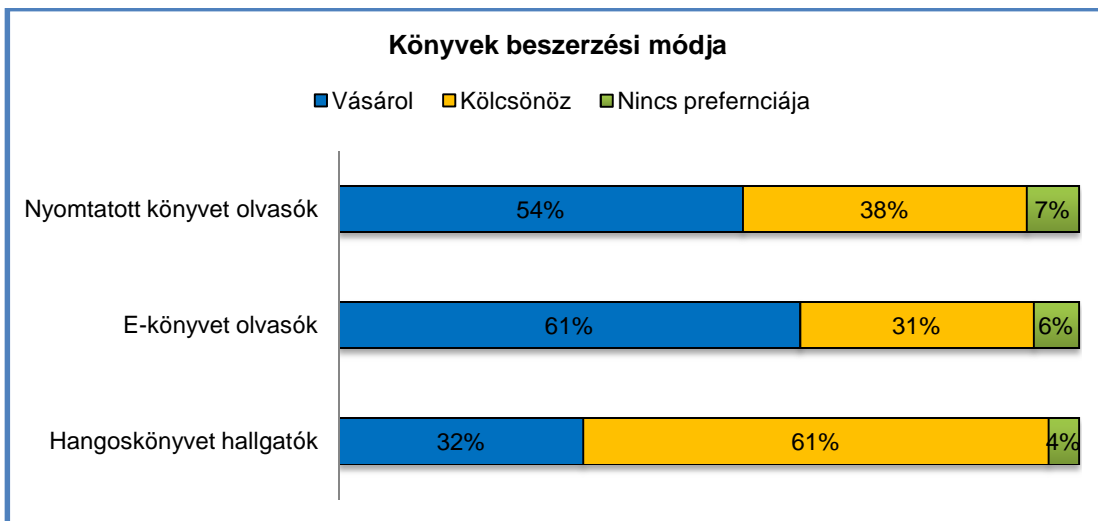
Szakmai szempontból a könyvtáraknak garantálniuk kell a szavak védelmét, az eredeti változat fennmaradását, függetlenül attól, mit gondolnak a kritikusok, kiadók, szerzők, bírósági vagy kormányzati rendeletek. Éppen ezért szükséges a szövegváltozások folyamatos nyomon követése, a változtatások jelölése, a különböző kiadások archiválása.⁴⁵

Könyvtárak, felhasználók és e-könyvek – egy kutatás eredményei

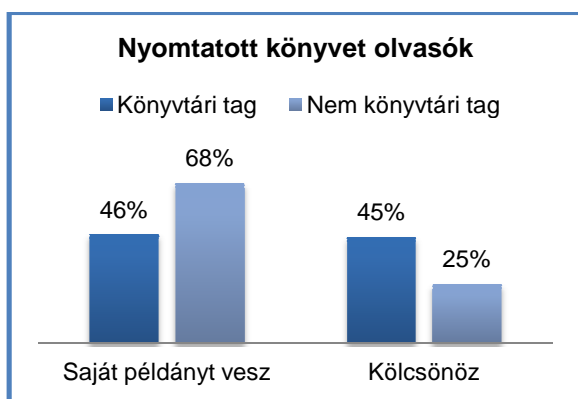
A *Pew Internet & American Life Project* a *Bill & Melinda Gates Alapítvány* által támogatott kutatás során az e-könyvek és könyvtárak világát, valamint a 16 éves és annál idősebb amerikai emberek olvasási szokásait vizsgálta. A felmérés eredményeképpen 2012-ben publikálták a *Könyvtárak, felhasználók és e-könyvek*⁴⁶ című tanulmányt. Ez a legátfogóbb vizsgálat, ami a témában készült, szakmai berkekben sokat hivatkoznak az adataira.

2010-ben a vizsgált korcsoportban az amerikaiak 78%-a olvasott vagy hallgatott könyvet. A nyomtatott könyvet olvasók 54%-a, míg az e-könyvet olvasók 61%-a inkább megvásárolja, mintsem kölcsönzi a példányát. Ezzel szemben a hangoskönyvet használók 61%-a előnyben részesíti a kölcsönzést a vásárlással szemben (1. diagram).

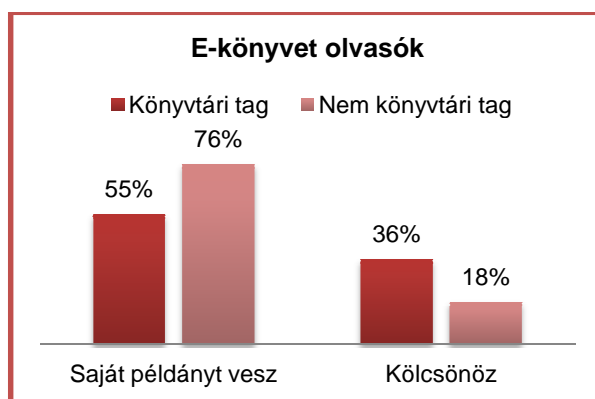
A könyvtári tagsággal rendelkezők egyaránt kölcsönöznek és vásárolnak is könyveket. Az e-könyvet olvasó könyvtári felhasználók 33%-a megveszi, 57%-a kölcsönzi az olvasmányait. A válaszadók közül többen azért vesznek saját példányt, hátha újra szeretnék majd olvasni a könyvet, vagy azért, hogy kölcsön tudják adni másoknak. Általában a gazdagon illusztrált kiadványokat és egy sorozat köteteit többen megveszik, mint kölcsönzik (2., 3., 4. diagram).

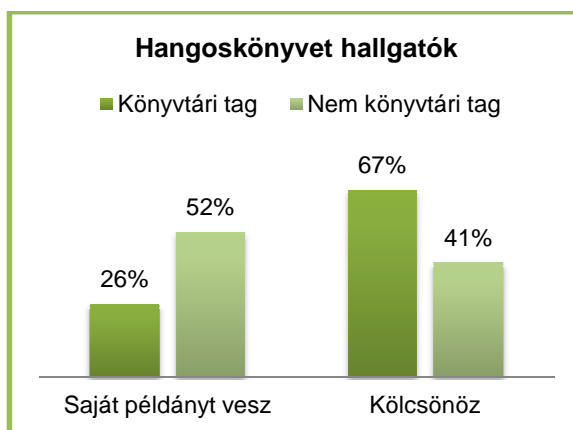
1. diagram Könyvek beszerzési módja

2. diagram Nyomtatott könyvet olvasók

3. diagram E-könyvet olvasók

4. diagram Hangskönyvet hallgatók

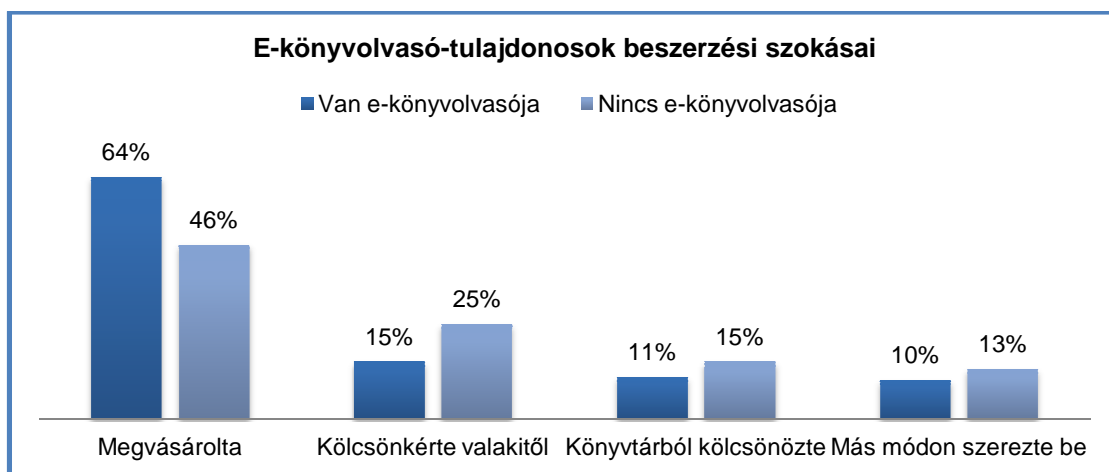
Az e-könyv olvasó-eszközzel vagy tablettel rendelkező személyeknek különböző beszerzési szokásaik vannak. Valamelyik eszköz tulajdonosai nagyobb eséllyel vásárolták az általuk utoljára olvasott könyvet, és jobban is szeretik megvenni, mint más módon beszerezni, ellentétben azokkal, akiknek nincs ilyen készülékük. Az e-könyv olvasóval rendelkezők 64%-a, tablettulajdonosok 59%-a utoljára saját könyvet olvasott (5., 6. diagram).

A beiratkozott könyvtári olvasók nagyjából ugyanolyan arányban vásárolnak könyveket, mint a nem könyvtári tagok. Ellenben a kölcsön könyveket főleg a könyvből szerzik be, nem családtagoktól vagy ismerősöktől (7. diagram).

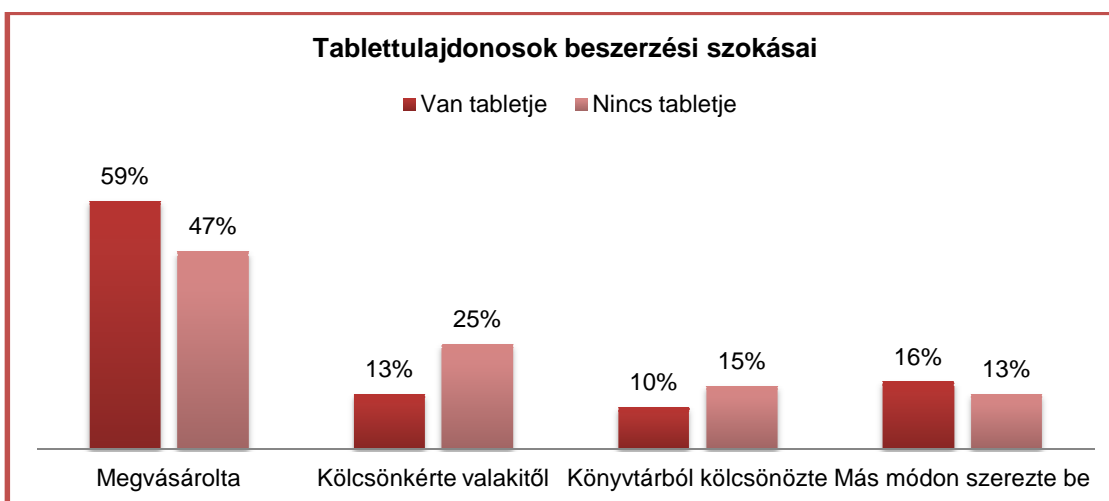
Az e-könyveket olvasó személyek 75%-a először online könyvesboltokban és weboldalakon keresgél egy adott e-könyv után, és csak 12%-uk gondol első körben a helyi könyvtár katalógusára (8. diagram).

A kutatók kíváncsiak voltak arra is, hogy a könyvtár milyen szerepet játszik az emberek életében. A felmérésben részt vevők 69%-a fontosnak tartja a nyilvános könyvtárat.

A kölcsönzési szokásokat tekintve, akik olvasnak nyomtatott könyveket, azoknak a 48%-a kölcsönöz könyvtárból is (9. diagram). Ehhez képest markáns a különbség az e-könyvkölcsönzési adatokban. Akik e-könyvet olvasnak, csupán 12%-uk kölcsönzi ezt a formátumot a könyvtárból (10. diagram).

5. diagram E-könyveszerzők szokásai

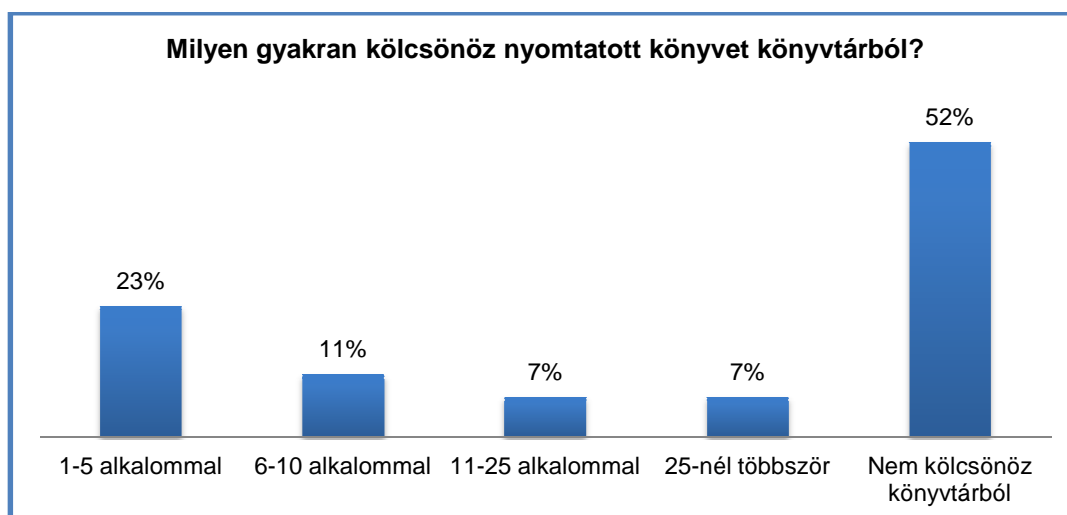
6. diagram Tabletbeszerzők szokásai

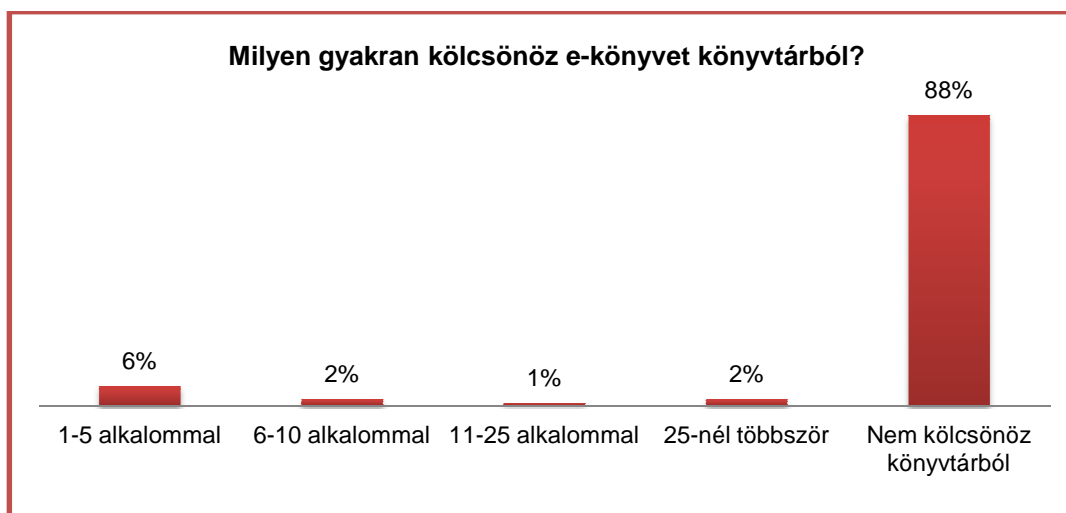
7. diagram Könyvtári tagok beszerzési szokásai

8. diagram Hol keres először e-könyvet?

9. diagram Milyen gyakran kölcsönöz nyomtatott könyvet?

10. diagram Milyen gyakran kölcsönöz e-könyvet könyvtárból?

Változás észlelhető a könyvtárlátogatási szokásokban is. Míg korábban a szenvedélyes olvasók közül sokan heti rendszerességgel megfordultak a könyvtár épületében, mostanában előfordul, hogy csak havonta egyszer térnek be felvenni az előre lefoglalt nyomtatott köteteket vagy visszavinni őket. Ma már a felhasználóknak lehetőségük van otthonról, online felületen böngészni a katalógusban, előre lefoglalni a köteteket, e-könyveket letölteni és kiegyenlíteni a tartozásukat, vagy távsegítséget kérni a könyvtárosoktól.

A könyvtárosok feladatainak köre is átalakult. Elvárják tőlük, hogy a hagyományos tájékoztató munkán túl, technikai segítséget is nyújtsanak a felhasználóknak a különböző e-könyvolvasó-eszközökhöz és az elektronikus letöltésekhez. Vannak, akik örömmel vállalják az új szerepet, és lelkesen továbbképezik magukat, míg akadnak, akik vonakodnak ettől az új feladattól.

A könyvtárakban a felhasználók oktatására is figyelnek, különböző formában elérhető segédletekkel és tanfolyamokkal szeretnék megkönnyíteni az eligazodást ebben a megváltozott környezetben.

A kutatásban részt vevő könyvtárosok és felhasználók bizonytalanok azt illetően, hogy milyen átalakulás várható még a könyvtári rendszerben, de összességében mindkét oldalról pozitív dolognak tartják az e-könyvek megjelenését az olvasás evolúciójában.⁴⁷

Tanfolyamok

Sok könyvtárban az e-könyvekre újdonságként, kevésbé fontos extra szolgáltatásként tekintenek, és a könyvtárosok nem tartják a munkájuk részének, hogy technikai segítséget nyújtsanak a felhasználóknak. Szerencsére vannak olyan intézmények is, mint az észak-karolinai *Chatham Community Library*, ahol úgy gondolják, a könyvtáraknak az e-könyvekre nem csak a gyűjtemény részeként, hanem szolgáltatásként kellene tekinteniük, amely szolgáltatás keretein belül a felhasználók ugyanúgy számíthatnak a könyvtárosok segítségére, mint a polcok előtt állva egy nyomtatott könyvet keresve.

A *Library Journal* felmérése szerint 2011-ben az e-könyvvásárlók 23%-a technikai nehézségekbe ütközött az e-könyv letöltésénél. Ezt az adatot látva és személyes tapasztalataikból kiindulva a Chatham Community Library vezetősége e-könyves tanfolyamok szervezése mellett döntött.

A különböző típusú olvasókészülékek eltérő használata miatt, az tűnt a legésszerűbb megoldásnak, ha külön-külön kurzust szentelnek mindegyiknek. A könyvtár a legnépszerűbb készülékekből (Apple iPad; Barnes & Noble Nook Color; Sony Reader; Kindle Keyboard és Fire) vásárolt egy darabot, hogy az előadók is kellőképp felkészültek legyenek, és hatékonyabban tudjanak együtt dolgozni a résztvevőkkel.

Mindegyik tanfolyam négy részből épül fel: általános információk az e-könyv mibenlétéről, ismerkedés az e-könyvolvasó-készülékkel, keresési stratégiák a digitális könyvtár weboldalán, és a letöltési folyamat végigvezetése lépésről lépésre. A cél, hogy a kurzus végén mindenki egy letöltött könyvtári könyvvel a készülékén távozzon. Mivel a könyvtárban az OverDrive szolgáltatását használják, ami megtiltja a letöltést nyilvános könyvtári számítógépre vagy dedikált készülékre, ezért a résztvevőket megkérlik, hogy saját lappal vagy olvasóval érkezzenek, ha szeretnének az órán letöltést is végezni.

A tanfolyamok nagy népszerűségnek örvendenek a felhasználók között. A tizenöt fős csoportok teljes létszámmal működnek. A résztvevők többsége az idősebb korosztályból érkezik.

A felhasználóknak a kurzusokon túl is lehetőségük van segítséget kérniük. A tájékoztató könyvtárosok szakmai továbbképzésben részesültek, hogy szakértő segítséget tudjanak nyújtani a hozzájuk fordulóknak.⁴⁸ A Chatham Community Library-ban tapasztalható hozzáállás követendő például szolgál a többi intézménynek is.

Felhasználói élmény

Christian Davenport 2012-es cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy bár egy Kindle, Nook vagy iPad nagyszerű tulajdonságokkal rendelkezik, a felhasználói élmény mégsem felhőtlen. Hiszen arra egyik sem képes, hogy a könyvtári várólista élére repítse a tulajdonosukat. Így a modern technikai eszközöktől megszokott azonnali beteljesülés nem garantálható.

A cikk írásakor Davenportnak azzal kellett szembeülnie, hogy ha szeretné kikölcsönözni a *Fairfax County Public Library* rendszeréből a népszerű szerző, *John Grisham* legújabb könyvét, akkor a 289. lenne az előjegyzési listán, aki egy elérhető példányra várna a 43-ból. Vagy egy másik közkedvelt könyv, *Stieg Larsson* „*A tetovált lány*” című regénye esetében 267 ember várakozott a 47 példány egyikére. Lehet, hogy jobban jártak volna, ha besétálnak a könyvtárba egy nyomtatott kötetért.

Ez a helyzet korántsem ideális senkinek, a felhasználók bosszúsak, mert nem kapják meg, amit szeretnének, akkor, amikor szeretnék. A könyvtárosok gondterheltek, mert kis költségvetéssel nem tudják feltölteni a virtuális polcaikat könyvekkel, ráadásul a kiadók elutasító magatartása sem köny-

nyíti meg az életüket. Hiszen ne feledjük, 2012-ben a „Nagyok” még vonakodtak együttműködni a könyvtárakkal.

A már említett korlátozott költségvetés mellett újabb megoldandó feladat vár a könyvtárosokra. A beszerzésre fordítható összeg mekkora részét fordítsák nyomtatott könyvekre, és mennyit költsenek e-könyvekre?⁴⁹

A *Pew Project* jelentéséből kiderül, hogy egyes intézményekben a nyomtatott könyvekre szánt összeg egy részét átcsoportosítják e-könyvek vásárlására. Vannak könyvtárak, ahol más médiatartalmak, mint a hangoskönyvek beszerzését csökkentették, hogy minél több forrást tudjanak felszabadítani az e-könyvgyűjtemény bővítésére.⁵⁰

Az adatok azt mutatják, hogy az igények gyorsabban nőnek, mint ahogy azt ki tudják elégíteni. A Fairfax Library-ben 2010 és 2011 között megduplázták az e-könyvállományt, ez idő alatt viszont a kereslet megháromszorozódott. Egy átlagos napon nagyjából az e-könyvek 80-85%-át kölcsönzik ki, de ünnepek után, mikor sokan e-könyvolvasót kapnak ajándékba, ez a szám elérheti a 98%-ot is. A szokásos várakozási idő három hét. Persze a nyomtatott könyveknél is van várólista, de az csak a legújabb bestsellereknél szokott lenni, míg a korábbi kiadványok általában hozzáférhetők.

Az azóta eltelt időben a fontos kiadók már elérhetővé teszik az e-könyveiket a könyvtáraknak, enyhítve ezzel a feszült helyzetet. *Ginnie Cooper* a *D.C. Public Library* vezető könyvtárosa biztos benne, hogy eljön majd az idő, mikor az intézmények előnyben fogják részesíteni az e-könyvlicenclést a nyomtatott kötet megvásárlásával szemben, addig azonban még nagyon hosszú út vezet.⁵¹

Hivatkozások

- ¹ International Federation of Librarian Associations and Institutions = Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége
- ² European Bureau of Library, Information and Documentation Associations = Könyvtári, Információs és Dokumentációs Egyesületek Európai Irodája
- ³ The American Library Association = Amerikai Könyvtárak Szövetsége
- ⁴ What is IFLA doing? <<http://www.ifla.org/node/7417>>
- ⁵ eLending for Libraries; IFLA, ebooks and Access to Digital Content <<http://www.ifla.org/e-lending>>

- ⁶ IFLA E-Lending Background Paper
<<http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>>
- ⁷ IFLA Principles for Library eLending
<<http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/principles-for-library-elending-rev-aug-2013.pdf>>
- ⁸ A Random House és a Penguin 2013-as egyesülése után „Nagy Ötös”-ként szerepelnek.
- ⁹ IFLA 2014 eLending Background Paper
<<http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf>>
- ¹⁰ Az EBLIDA állásfoglalása az e-könyvekről az európai könyvtárak számára
<http://www.eblida.org/News/The-right-to-e-read_hu.pdf>
- ¹¹ The Right to E-read, Position Paper of May 2014
<http://www.eblida.org/News/2014/EBLIDA_E-read_position-paper.pdf>
- ¹² ReadersFirst Guide to Library E-Book Vendors
<<http://static1.squarespace.com/static/53765f6e4b060b2a3d3586b/t/54c6a4f2e4b08921548f21d9/1422304498084/ReadersFirst-Guide--Library-E-Book-Vendors.pdf>>
- ¹³ IFLA 2014 eLending Background Paper
<<http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf>>
- ¹⁴ HERTHER, Nancy K.: Let the Library Deluge Begin!, *Searcher*, 1(2015/39) 40–48.
- ¹⁵ ENIS, Matt: Vendors talk ebook future: all big five publishers now licensing to libraries, *Library Journal*, 14(2014/139), 18.
- ¹⁶ VINJAMURI, David, The Wrong War Over eBooks: Publishers Vs. Libraries, 2012. 11. 12.
<<http://www.forbes.com/sites/davidvinjamuri/2012/12/11/the-wrong-war-over-ebooks-publishers-vs-libraries/>>
- ¹⁷ HERTHER, *idézett mű (i.m.)*
- ¹⁸ A Random House és a Penguin 2013-ban olvadt össze.
- ¹⁹ VINJAMURI, *i.m.*
- ²⁰ VINJAMURI, *i.m.*
- ²¹ VINJAMURI, *i.m.*
- ²² VINJAMURI, *i.m.*
- ²³ HERTHER, *i.m.*
- ²⁴ ENIS, *i.m.*
- ²⁵ digital rights management (DRM)
- ²⁶ KUMAR PAL, Ashis, Application of Digital Rights Management in Library, *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 1(2014/34)11–15.
- ²⁷ SWARTZ, Mark, Shifting Tides: How the Re-emergence of DRM Impacts Libraries, *Feliciter*, 1(2012/59) 3–5.
- ²⁸ KUMAR PAL, *i.m.*
- ²⁹ SWARTZ, *i.m.*
- ³⁰ OverDrive: History
<<http://company.overdrive.com/company/who-we-are/history/>>
- ³¹ OverDrive adds more than 200 new publishers to global eBook catalog for schools and libraries, 2014. 10. 08.
<<http://company.overdrive.com/news/overdrive-adds-more-than-200-new-publishers-to-global-ebook-catalog-for-schools-and-libraries/>>
- ³² eBook Use Up 33% in 2014 in Libraries through OverDrive, 2015. 01. 08.
<<http://company.overdrive.com/news/ebook-use-up-33-in-2014-in-libraries-through-overdrive/>>
- ³³ 3M Cloud Library
<<http://www.3m.com/us/library/eBook/howitworks.html>>; 3M Library Systems
<http://solutions.3m.com/wps/portal/3M/en_US/library-systems-NA/library-technologies/ebook-lending/>
- ³⁴ BITNER, Livia, *At the Corner of Baker & Taylor: Axis 360, The Revolutionary Digital Media Circulation Platform*, 2011. 10. 18.
- ³⁵ Borrow Books from a Public Library
<http://www.amazon.com/gp/help/customer/display.html/ref=hp_left_v4_sib?ie=UTF8&nodeId=200747550>
- ³⁶ Borrow Books from the Kindle Owners' Lending Library
<http://www.amazon.com/gp/help/customer/display.html/ref=hp_left_v4_sib?ie=UTF8&nodeId=200757120>; Introducing the Kindle Owners' Lending Library
<http://www.amazon.com/gp/feature.html?docId=1000739811&ref=primedp_koll>
- ³⁷ demand driven acquisitions (DDA)
- ³⁸ short term loan (STL)
- ³⁹ MACHOVEC, George, *Consortial ebook Licensing for Academic Libraries*, *Journal of Library Administration*, 5/6(2013/53) 390-399.
- ⁴⁰ MACHOVEC, *i.m.*
- ⁴¹ Library Bill of Rights
- ⁴² CALDWELL-STONE, Deborah, *Ebooks and Users' Rights*, *American Libraries*, 5/6(2012/43), 60–61.
- ⁴³ HAMAKER, Charles, *Ebooks on Fire*, *Searcher*, 10(2011/19) 20-28.

- ⁴⁴ YELTON, Andromeda, *The ethics of ebooks*, Library Journal, 15(2012/137) 30-31.
- ⁴⁵ HAMAKER, *i.m.*
- ⁴⁶ Libraries, Patrons, and E-Books
- ⁴⁷ ZICKUHR, Kathryn et al., *Libraries, patrons, and e-books*
<http://libraries.pewinternet.org/files/legacy-pdf/PIP_Libraries_and_Ebook_Patrons%206.22.12.pdf>
- ⁴⁸ O'CONNELL, Brendan, HAVEN, Dana, *eBooks As a Collection and a Service: Developing a Public Library Instruction Program to Support eBook Use*, Journal of Library Innovation, 1(2013/4) 53-66.
- ⁴⁹ DAVENPORT, Christian, *As demand for e-books soars, libraries struggle to stock their virtual shelves*, 2012. 01. 14.
<http://www.washingtonpost.com/local/as-demand-for-e-books-soars-libraries-struggle-to-stock-their-virtual-shelves/2012/01/13/gIQAkIOXzP_story.html>
- ⁵⁰ ZICKUHR, *i.m.*
- ⁵¹ DAVENPORT, *i.m.*

Irodalom

- 3M Cloud Library
<<http://www.3m.com/us/library/eBook/howitworks.html>> [2015. 04. 24.]
- 3M Library Systems
<http://solutions.3m.com/wps/portal/3M/en_US/library-systems-NA/library-technologies/ebook-lending/> [2015. 04. 24.]
- AMBERG Eszter: *Az e-dokumentumok kölcsönzésére vonatkozó piackutatás eredményei*, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 5(2014/23) 16-20.
- AMBERG Eszter: *Az ELDORADO-projekt szerzői jogi aspektusai*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61(2014/2) 51-55.
- Az EBLIDA állásfoglalása az e-könyvekről az európai könyvtárak számára <http://www.eblida.org/News/The-right-to-e-read_hu.pdf> [2015. 04. 24.]
- BITNER, Livia, *At the Corner of Baker & Taylor: Axis 360, The Revolutionary Digital Media Circulation Platform*, 2011. 10.18.
<<http://booklistonline.com/ProductInfo.aspx?pid=5152869&AspxAutoDetectCookieSupport=1>> [2015. 04. 24.]
- Borrow Books from a Public Library
<http://www.amazon.com/gp/help/customer/display.html/ref=hp_left_v4_sib?ie=UTF8&nodeId=200747550> [2015. 04. 24.]
- Borrow Books from the Kindle Owners' Lending Library
<http://www.amazon.com/gp/help/customer/display.html/ref=hp_left_v4_sib?ie=UTF8&nodeId=200757120> [2015. 04. 24.]

- CALDWELL-STONE, Deborah, *Ebooks and Users' Rights*, American Libraries, 5/6(2012/43), 60-61.
- DAVENPORT, Christian, *As demand for e-books soars, libraries struggle to stock their virtual shelves*, 2012. 01. 14.
<http://www.washingtonpost.com/local/as-demand-for-e-books-soars-libraries-struggle-to-stock-their-virtual-shelves/2012/01/13/gIQAkIOXzP_story.html> [2015. 04. 24.]
- eBook Use Up 33% in 2014 in Libraries through OverDrive, 2015. 01. 08.
<<http://company.overdrive.com/news/ebook-use-up-33-in-2014-in-libraries-through-overdrive/>> [2015. 04. 24.]
- eLending for Libraries; IFLA, *ebooks and Access to Digital Content* <<http://www.ifla.org/e-lending>> [2015. 04. 24.]
- ENIS, Matt, *Vendors talk ebook future: all big five publishers now licensing to libraries*, Library Journal, 14(2014/139), 18.
- GERARD, Virginia, *Egy kattintással a könyvtárba – az online kölcsönzés*
<<http://www.goethe.de/ins/hu/bud/kul/bib/onl/hu10012949.htm>> [2015. 04. 24.]
- HAMAKER, Charles, *Ebooks on Fire*, Searcher, 10(2011/19) 20–28.
- HERTHER, Nancy K., *Let the Library Deluge Begin!*, Searcher, 1(2015/39) 40–48.
- IFLA E-Lending Background Paper
<<http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>> [2015. 04. 24.]
- IFLA 2014 eLending Background Paper
<<http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf>> [2015. 04. 24.]
- IFLA Principles for Library eLending
<<http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/principles-for-library-elending-rev-aug-2013.pdf>> [2015. 04. 24.]
- Introducing the Kindle Owners' Lending Library
<http://www.amazon.com/gp/feature.html?docId=1000739811&ref=primedp_kol> [2015. 04. 24.]
- KIS Mariann, *E-könyv és a közkönyvtárak. Egy kérdőív válaszai*, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 10(2012/21) 30-31.
- KOBIE, Nicole, *Ebooks: the final chapter for libraries?* 2013. 09. 07.
<<http://www.pcpro.co.uk/features/384034/ebooks-the-final-chapter-for-libraries>> [2015. 04. 24.]
- KUMAR PAL, Ashis, *Application of Digital Rights Management in Library*, DESIDOC Journal of Library & Information Technology, 1(2014/34)11-15.

Let libraries lend ebooks
<<http://www.cilip.org.uk/cilip/advocacy-campaigns-awards/advocacy-campaigns/ebooks/ebooks-right-e-read>> [2015. 04. 24.]

Libraries in Germany: A Snapshot of Priorities & Perspectives
<<http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/de-libraries/214758usb-Member-Communication-Survey-Report-Deutschland.pdf>> [2015. 04. 24.]

Libraries in the Netherlands: A Snapshot of Priorities & Perspectives
<<http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/nl-libraries/214758usb-Member-Communication-Survey-Report-Nederland.pdf>> [2015. 04. 24.]

MACHOVEC, George, *Consortial ebook Licensing for Academic Libraries*, Journal of Library Administration, 5/6(2013/53) 390-399.

Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum: E-könyv olvasó kölcsönzés
<<http://www.lib.uni-miskolc.hu/web/konyvtar/e-konyv-olvaso-kolcsonzes>> [2015. 04. 24.]

Móricz Zsigmond Városi és Megyei Könyvtár: E-BOOK kölcsönzés a Könyvtárban
<<http://www.mzsk.hu/2014/10/e-book-kolcsonzes-a-konyvtarban/>> [2015. 04. 24.]

O'CONNELL, Brendan, HAVEN, Dana, *eBooks As a Collection and a Service: Developing a Public Library Instruction Program to Support eBook Use*, Journal of Library Innovation, 1(2013/4) 53-66.

Onleihe München
<<http://www4.onleihe.de/muenchen/frontend/welcome,51-0-0-100-0-0-1-0-0-0-0.html>> [2015. 04. 24.]

Országos Széchényi Könyvtár - ELDORADO projekt
<<http://www.oszk.hu/eldorado/projekto>> [2015. 04. 24.]

OverDrive adds more than 200 new publishers to global eBook catalog for schools and libraries, 2014. 10. 08.
<<http://company.overdrive.com/news/overdrive-adds-more-than-200-new-publishers-to-global-ebook-catalog-for-schools-and-libraries/>> [2015. 04. 24.]

OverDrive: History
<<http://company.overdrive.com/company/who-we-are/history/>> [2015. 04. 24.]

Partner für Ihre Onleihe
<<http://www.onleihe.net/unternehmen.html>> [2015. 04. 24.]

ReadersFirst Guide to Library E-Book Vendors
<<http://static1.squarespace.com/static/53765f6fe4b060b2a3d3586b/t/54c6a4f2e4b08921548f21d9/1422304498084/R>>

eadersFirst-Guide--Library-E-Book-Vendors.pdf > [2015. 04. 24.]

Select Key Findings for UK Academic Libraries
<<http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/uk-libraries/214758ukb-A-Member-Communication-Survey-Report-UK-academic.pdf>> [2015. 04. 24.]

Select Key Findings for UK Public Libraries
<<http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/uk-libraries/214758ukb-B-Member-Communication-Survey-Report-UK-public-web.pdf>> [2015. 04. 24.]

SWARTZ, Mark, *Shifting Tides: How the Re-emergence of DRM Impacts Libraries*, Feliciter, 1(2012/59) 3-5.

SZTE Klebelsberg Könyvtár Olvasói elégedettségmérés 2014, Felmérés eredmények

The Right to E-read, Position Paper of May 2014
<http://www.eblida.org/News/2014/EBLIDA_E-read_position-paper.pdf> [2015. 04. 24.]

VINJAMURI, David, *The Wrong War Over eBooks: Publishers Vs. Libraries*, 2012. 11. 12.
<<http://www.forbes.com/sites/davidvinjamuri/2012/12/11/the-wrong-war-over-ebooks-publishers-vs-libraries/>> [2015. 04. 24.]

VONDERVISZT Lajos – DANCS Szabolcs, *Jogvédett dokumentumok elektronikus szolgáltatása – az OSZK ELDORADO projektje*, Iskolakultúra, (2014/3) 95-100.

What is IFLA doing?
<<http://www.ifla.org/node/7417>> [2015. 04. 24.]

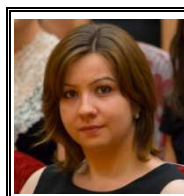
YELTON, Andromeda, *The ethics of ebooks*, Library Journal, 15(2012/137) 30-31.

ZICKUHR, Kathryn et al., *Libraries, patrons, and e-books*
<http://libraries.pewinternet.org/files/legacy-pdf/PIP_Libraries_and_Ebook_Patrons%206.22.12.pdf> [2015. 04. 24.]

*****

A tanulmány második részét a következő számban közöljük.

Beérkezett: 2015. IX. 17-én.

Muzs Krisztina
a BME OMIKK
könyvtárosa.
E-mail: kmuzs@omikk.bme.hu